

دانلود رایگان
کتاب و جزوات
پیام نور

پیام نوریها
public channel

✓ کانال پیام نوریها در سال 95 با هدف تهیه جزوات و نمونه سوالات افتتاح و از همان ابتدای تاسیس کوشیده است با تکیه بر تلاش بی وقفه، کارگروهی و فعالیت های بدون چشمداشت کاربران متمایز خود، قدمی کوچک در راه پیشرفت ارائه خدمات به دانشجویان این مرز و بوم بردارد.

@Payamnorria

telegram.me/Payamnorria

رایگان است و همیشه رایگان میماند

اطلاع از اخبار و دانلود جزوات و نمونه سوالات

[برای ورود به کانال تلگرامی پیام نوریها کلیک کنید](#)

" کانال و خانواده تلگرامی پیام نوریها "

با عضویت در کانال و به آرشیو زیر دسترسی پیدا کنید

✓ تمام نمونه سوالات به روز تا آخرین دوره

✓ جزوات درسی

✓ بیش از ۱۰۰ فلش کارت درس

✓ اخبار به روز پیام نور

✓ فیلم و فایل آموزشی اختصاصی

✓ انجام انتخاب واحد و حذف و اضافه

✓ پاسخگویی به سوالات دانشجویان

✓ معرفی گروه و انجمن های پیام نوری

✓ طنز و توییت دانشجویی

به یکی از بزرگترین کانال های پیام نوری بپیوندید

[برای ورود به کانال تلگرامی پیام نوریها کلیک کنید](#)

کتابخانه الکترونیکی PNUEB
WWW.PNUEB.COM

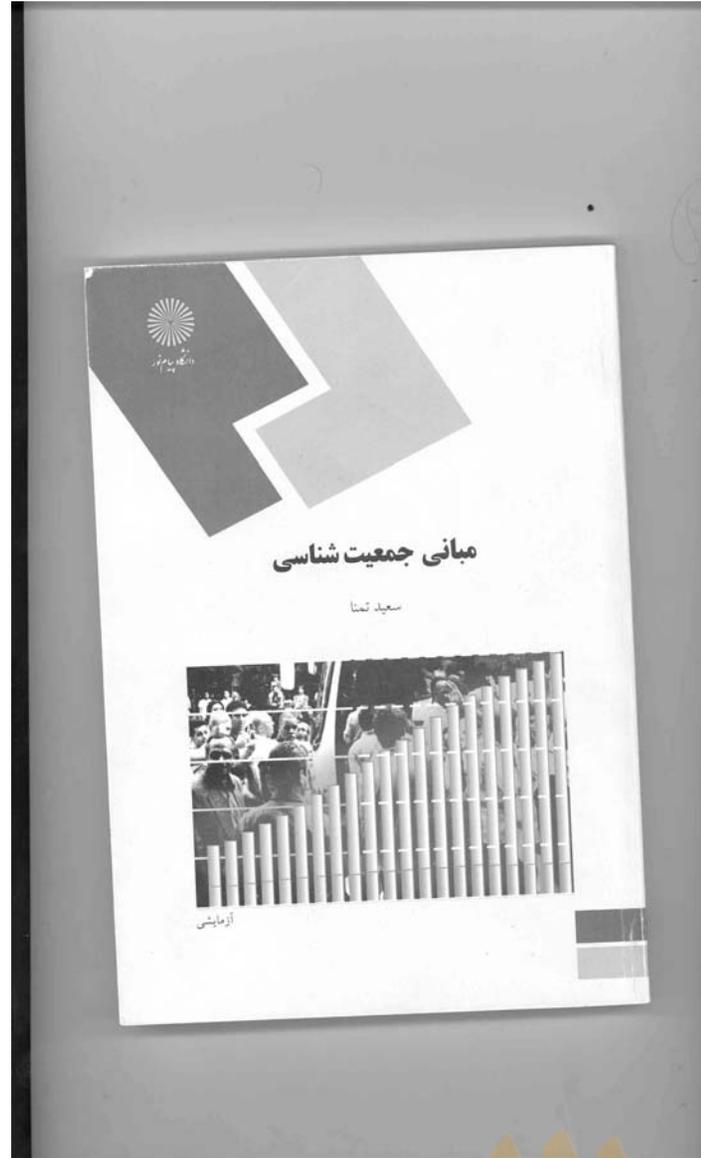
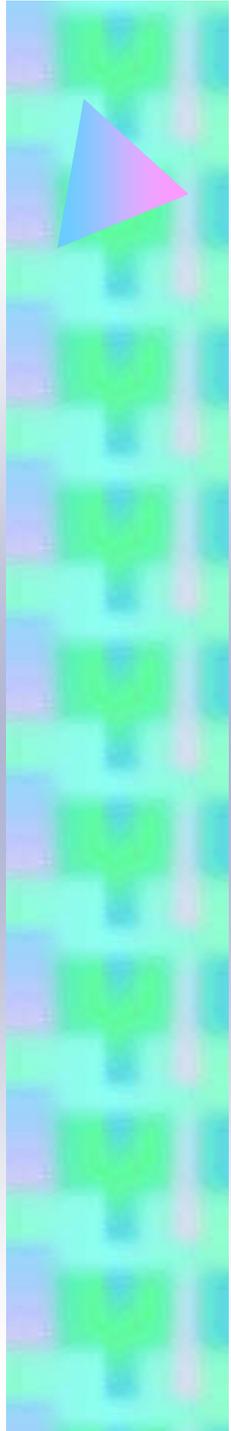
عنوان درس :
مبانی جمعیت شناسی (3 واحد)
رشته آمار

منبع: مبانی جمعیت شناسی

سعید تمنا

چاپ اول آزمایشی دی 1384

تهیه کننده : مژده کیانی

اهداف درس

- در این برنامه دانشجویان با مفاهیم زیر آشنا می شود:
- تعریف و انواع جمعیت
- جمعیت شناسی
- روشهای پژوهشی در جمعیت شناسی
- توزیع جغرافیایی جمعیت
- ترکیب جنسی جمعیت
- ترکیب جمعیت به لحاظ وضع فعالیت

- ترکیب جمعیت به لحاظ وضع زناشویی
- شاخصهای سواد و آموزش
- برخی شاخصهای جمعیتی وضع سلامت
- شاخصهای مسکن
- مفاهیم ولادت و باروری
- شاخصهای مرگ و میر
- معیارهای تعریف مهاجرت
- افزایش جمعیت و انواع آن
- رویکردهای جمعیتی
- سیاست جمعیت
- جایگاه برنامه ریزی نظام های اقتصادی گوناگون

فهرست

• جمعیت

• جمعیت شناسی

• روشهای پژوهشی در جمعیت شناسی

• توزیع جغرافیایی جمعیت

• ترکیب جنسی جمعیت

• ترکیب جمعیت به لحاظ وضع فعالیت

• ترکیب جمعیت به لحاظ وضع زناشویی

• شاخصهای سواد و آموزش

• برخی شاخهای جمعیتی وضع سلامت

• شاخصهای مسکن

• مفاهیم ولادت و باروری

• شاخصهای مرگ و میر

• معیارهای تعریف مهاجرت

• افزایش جمعیت و انواع آن

• رویکردهای جمعیتی

• سیاست جمعیت

• جایگاه برنامه ریزی نظام های اقتصادی گوناگون

فصل 1

• کلیات و مفاهیم

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. جمعیت را تعریف کنند .
  2. با انواع جمعیت آشنا شوند .
  3. با مفهوم ساخت و ترکیب جمعیت به خوبی آشنا شوند.
  4. نحوه دگرگونی و حرکات جمعیت و عوامل مؤثر بر آن را تشریح کنند.
  5. با اندیشه های گرانت و به ویژه مالتوس آشنا شوند.

جمعیت

- جمعیت به مجموعه ای از انسانها گفته می شود که در سرزمین معینی سکونت مداوم دارند و در طول زمان بر حسب ویژگیهای نظیر سن ، جنس ، وضع فعالیت ، وضع ازدواج و... ترکیب ویژه ای یافته اند .

انواع جمعیت

بسته و باز

قانونی و واقعی

اصلی و فرعی

جمعیت اصلی

- جمعیت به مفهوم عده کل ساکنان یک منطقه اطلاق می شود که در این صورت آن را جمعیت اصلی می نامیم .

جمعیت فرعی

- گاهی گروه‌های معینی از ساکنان یک سرزمین بر حسب دارا بودن یک یا چند ویژگی ، نام جمعیت به خود می‌گیرند که بهتر است آنها را جمعیت‌های فرعی بنامیم .

جمعیت قانونی

- منظور از جمعیت قانونی یا مقیم یا دوژور ، جمعیتی است که معمولاً در یک ناحیه معین زندگی می کنند و اساساً این سرزمین را محل سکونت اصلی و دائمی خود می دانند.

ادامه مبحث

- جمعیت قانونی یک ناحیه ، علاوه بر تمام ساکنان فعلی ، شامل غائبان موقت نظیر مسافران و... نیز می شود ، چرا که محل زندگی آنها نیز همین ناحیه بوده و فعلا بنا به دلایل مختلف در موطن خود حضور ندارند .

جمعیت واقعی

- جمعیت واقعی یا حاضر یا دو فاکتور به جمعیتی گفته می شود که به هنگام سرشماری در آن محل معین حاضر بوده اند و بدین ترتیب این جمعیت فقط شامل ساکنان حاضر به علاوه مسافران ، مهمانان و ... است .

جمعیت بسته

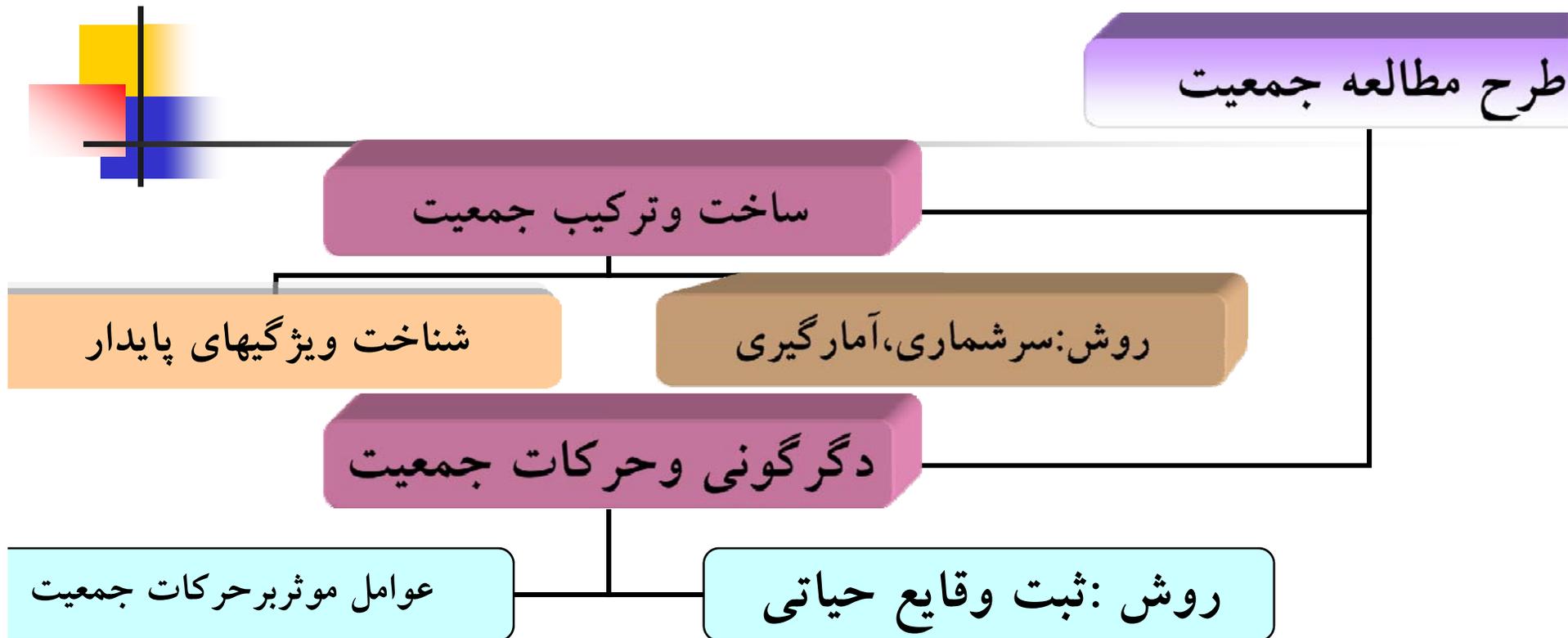
- در جامعه ای که افزایش یا کاهش جمعیت صرفاً در اثر زاد و ولد و مرگ و میر صورت گیرد و مهاجرت در این تغییرات هیچ گونه تاثیری نداشته باشد آنگاه این چنین جمعیتی را می توان جمعیت بسته نامید .

جمعیت باز

- جمعیت باز جمعیتی است که تعداد آن علاوه بر تاثیر زاد و ولد و مرگ و میر ، تحت تاثیر مهاجرت به داخل یا مهاجرت به خارج افزایش یا کاهش می یابد .

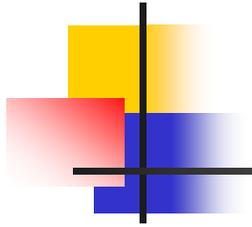
جمعیت شناسی

- جمعیت شناسی ، یکی از شاخه های علوم اجتماعی است که با استفاده از روشهای تحلیلی ، آماری و ریاضی به توصیف ساخت و حرکات جمعیت های انسانی و تبیین عوامل موثر بر آنها می پردازد .

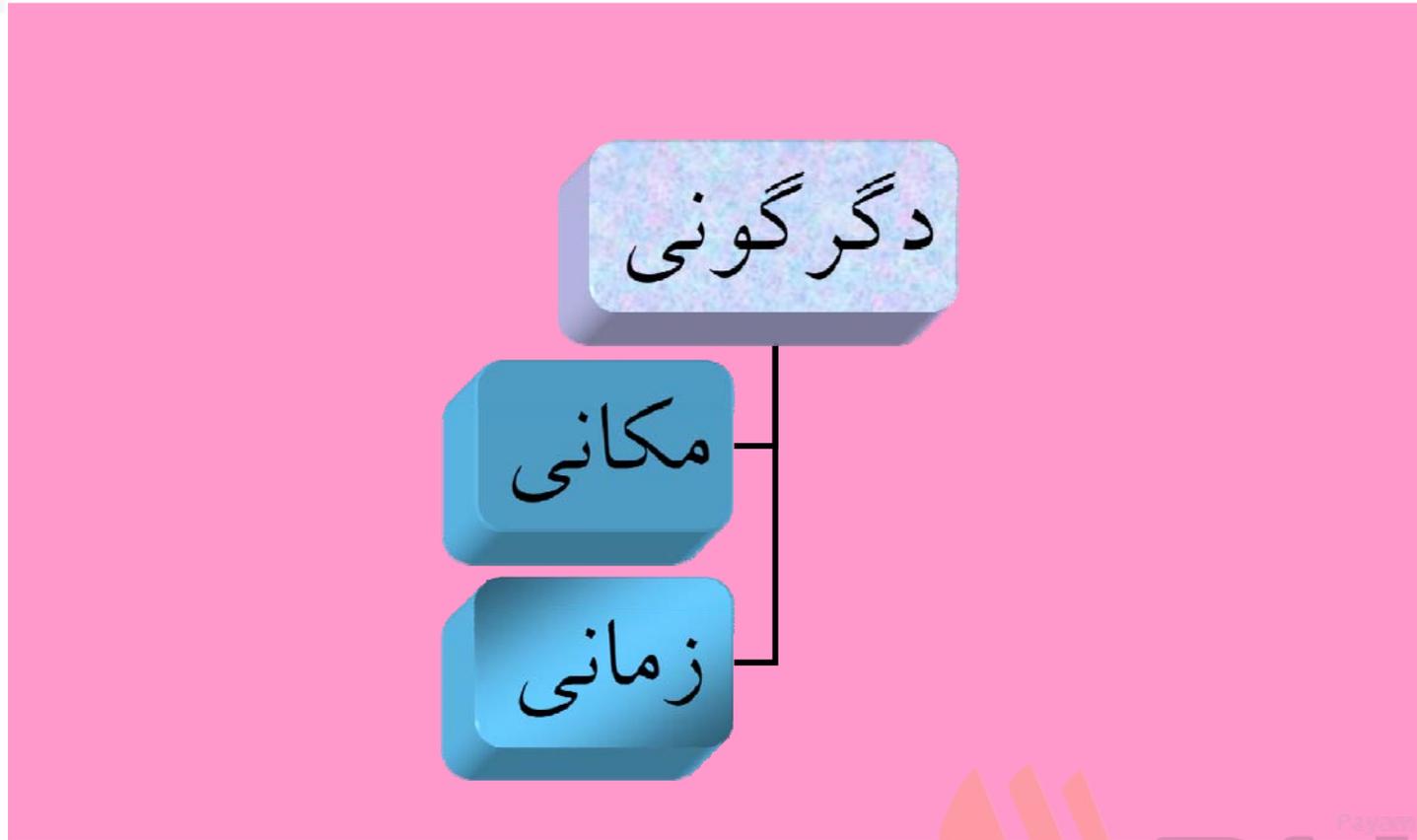
ساخت جمعیت

- منظور از ساخت روابط نسبتاً پایدار میان عناصر و اجزای یک مجموعه است که کل واحدی را تشکیل می دهند.

■ هر جمعیتی دارای ساختار معینی است . این ساخت هم از حجم جمعیت یعنی تعداد آن و هم از نحوه ترکیب عناصر آن متاثر است .

دگرگونی و حرکات جمعیت

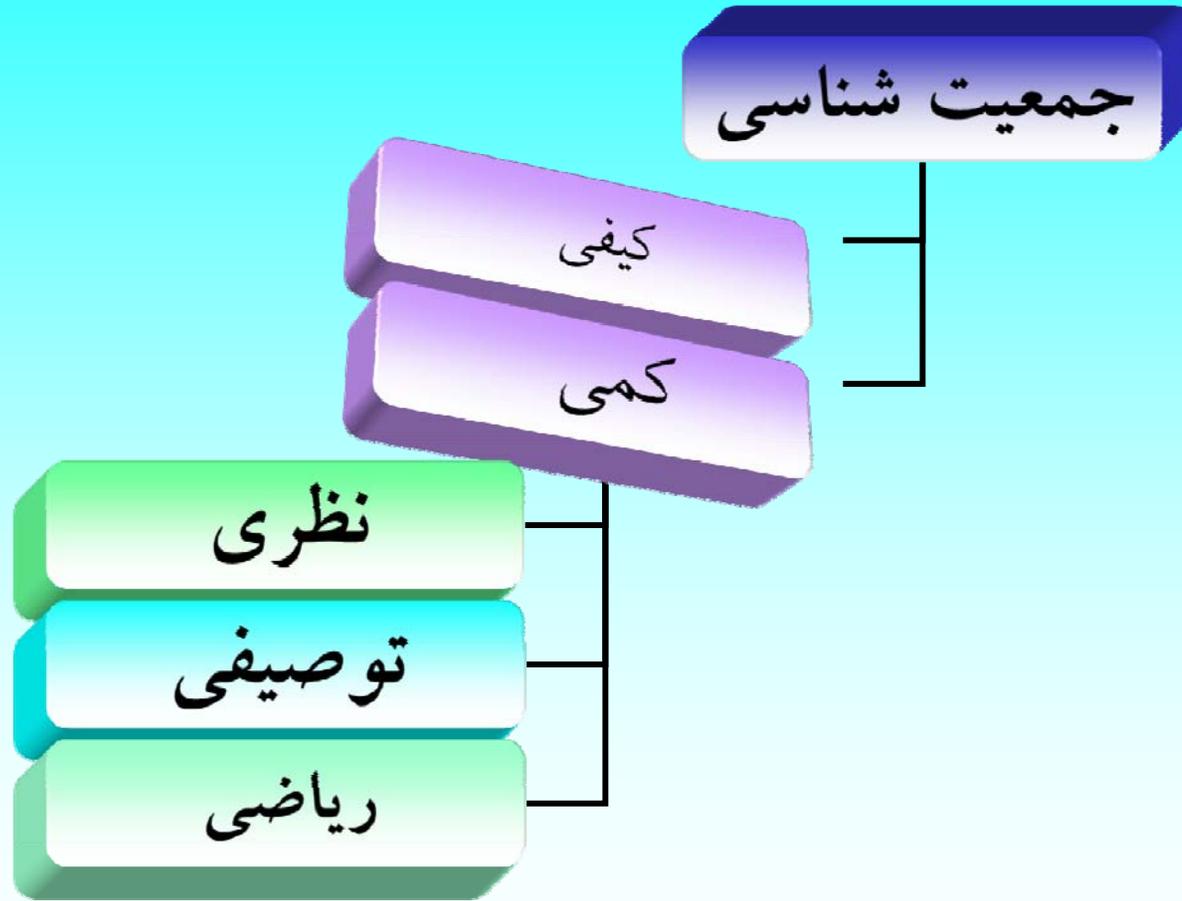

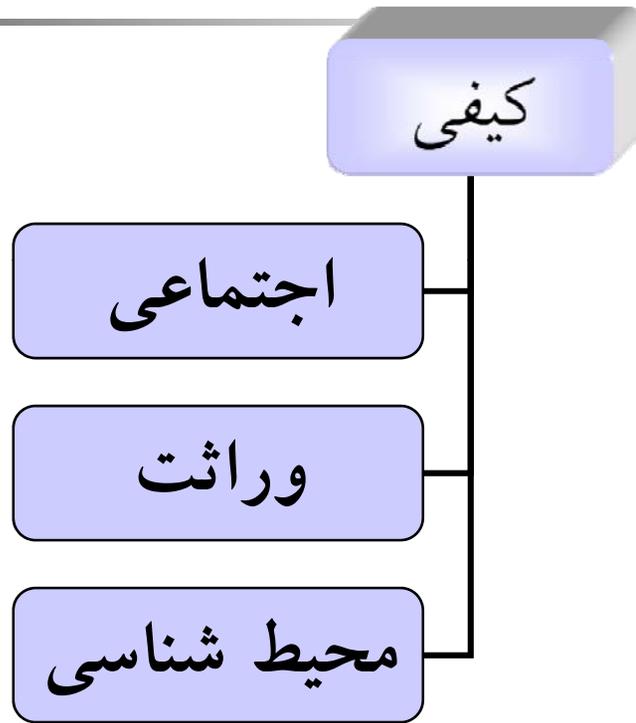
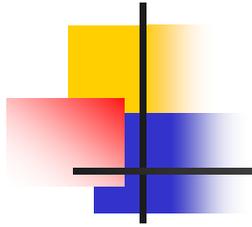
دگرگونی و حرکات جمعیت

- منظور از حرکات زمانی جمعیت، افزایش یا کاهش جمعیت تحت تاثیر دو عامل طبیعی ولادت و مرگ و میر است که به همین دلیل حرکات طبیعی جمعیت نیز خوانده می شود.

دگرگونی و حرکات جمعیت

- حرکات مکانی جمعیت شامل جابجاییهای افراد از یک سرزمین به سرزمین دیگر است که تحت شرایط خاصی آن را مهاجرت می نامند .

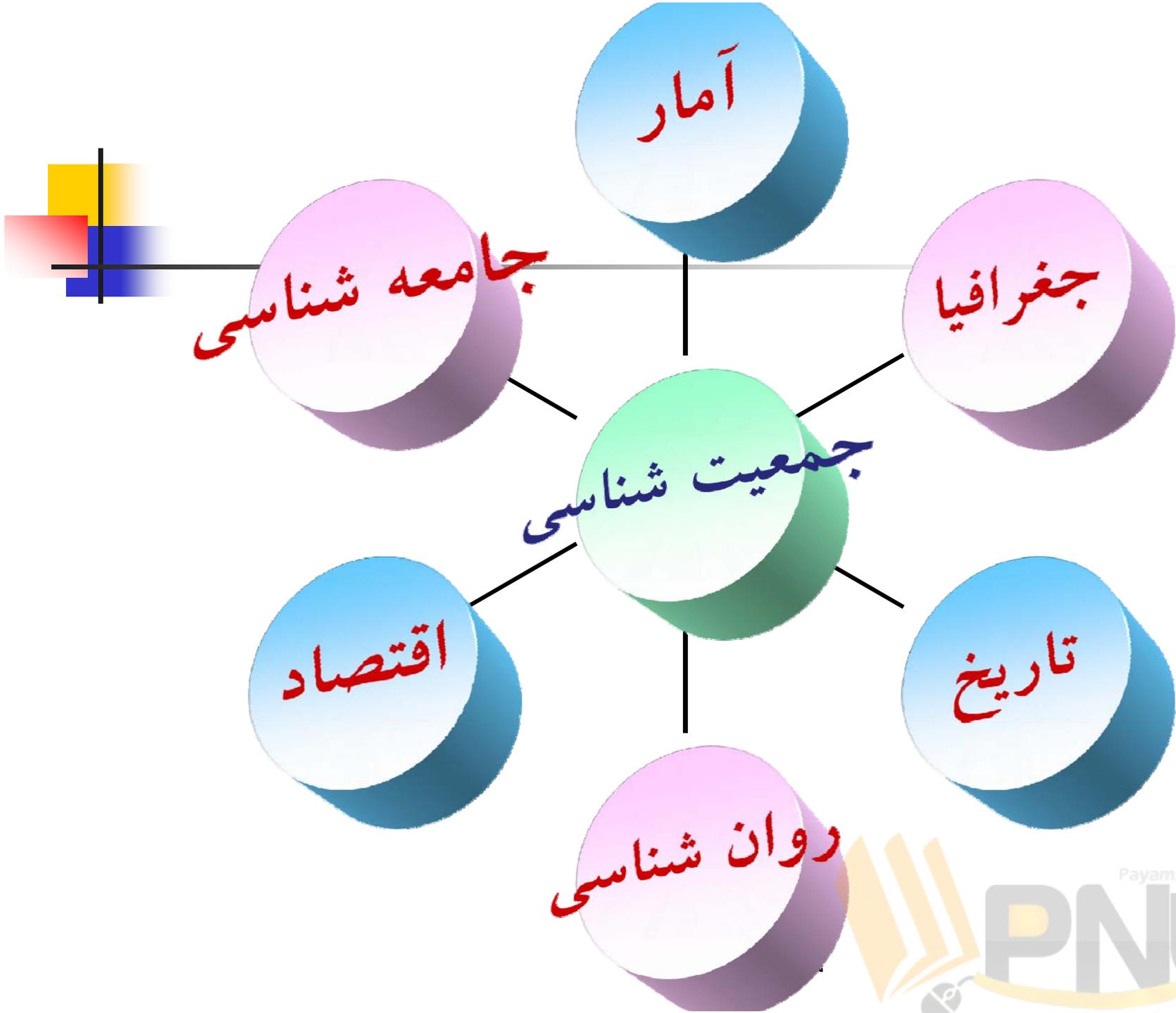

جمعیت شناسی کمی

■ جمعیت شناسی کمی عبارت است از مطالعه ساخت و ترکیب جمعیت در یک مقطع زمانی معین و نیز شناخت تحول و حرکات جمعیت در طول زمان و مکان و بررسی عواملی که در تغییر ساختار جمعیتها موثر هستند .

جمعیت شناسی کیفی

- مطالعه چگونگی ساخت و حرکات جمعیتها تحت تاثیر متغیرهای کیفی زیست شناختی ، توارث و حتی عوامل اجتماعی و محیطی .

فصل 2

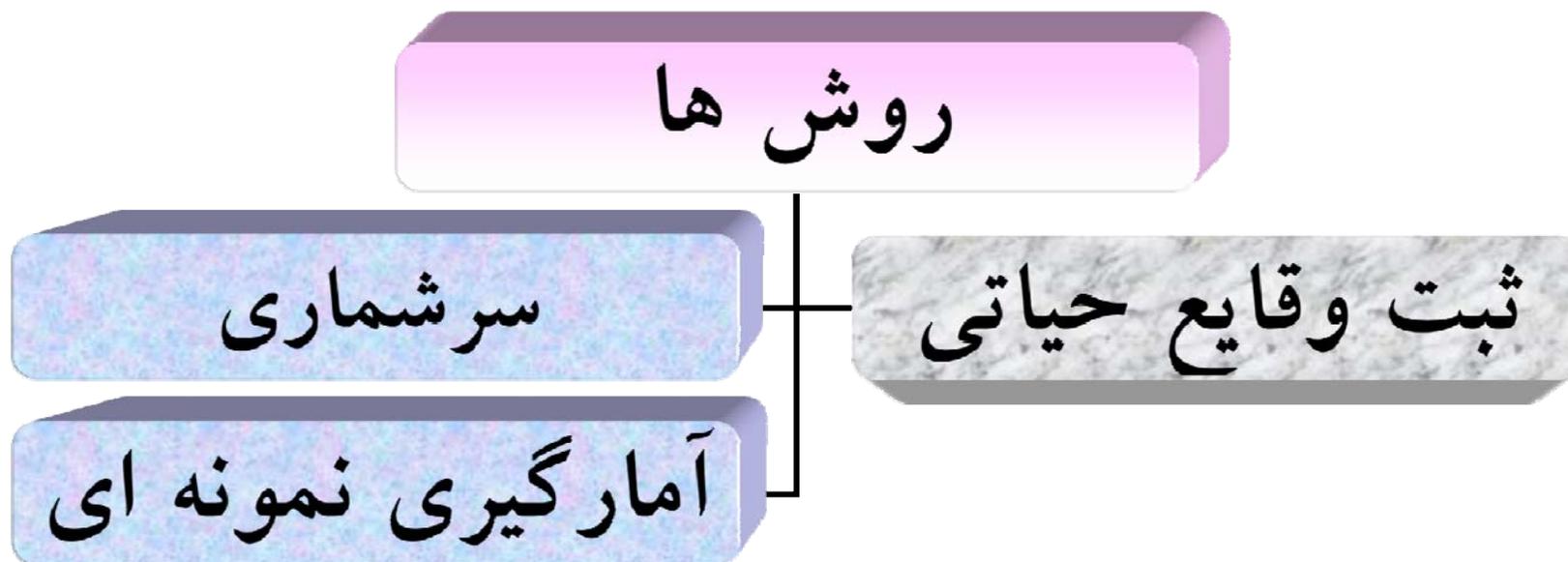
■ ماهیت و انواع روشهای پژوهش در جمعیت شناسی

اهداف درس

از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :

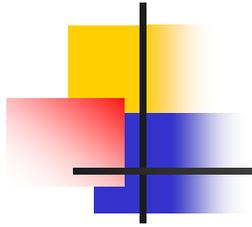
1. نقش روشهای کلاسیک مطالعه جمعیت در پژوهشهای جمعیت شناختی را بیان کنند .
2. سرشماری را تعریف کنند و باتاریخچه آن در جهان و ایران آشنا شوند .
3. دو تفاوت اصلی سرشماری و ثبت وقایع حیاتی را بیان کنند .
4. مهمترین ایراد روش آمارگیری نمونه ای و علل آن را تبیین کنند .
5. تفاوت بین تحلیلهای طولی و عرضی را دریابند .
6. باشاخصه های جمعیتی و انواع آن آشنا شوند .

روشهای پژوهش در جمعیت شناسی

سرشماری

■ هر گاه بخواهیم در یک محدوده زمانی کوتاه ، تمامی واحدهای مورد مطالعه را بشناسیم و یا ویژگیهای معین آنها را نظیر سن ، جنس ، وضع سواد ، وضع فعالیت و اشتغال و ... را ثبت و ضبط کنیم در واقع جمعیت را مورد سرشماری قرار داده ایم .

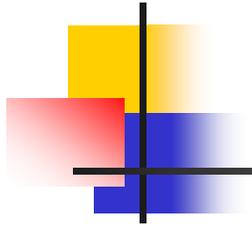
■ در حالت سرشماری ، اطلاعات به دست آمده ، “ آمارهای جاری جمعیت ” نامیده می شوند .

ثبت وقایع حیاتی

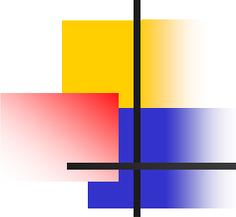
■ در حالی که سرشماری ، تصویری از وضع جمعیت را در لحظه ای از زمان ارائه می دهد ، ثبت وقایع حیاتی یا وقایع چهارگانه یعنی ولادت ، ازدواج ، طلاق و مرگ می تواند به طور پیوسته و مستمر تغییرات جمعیت را در طول زمان نشان دهد .

آمارگیری نمونه ای

- آمارگیری نمونه ای مبتنی بر این اصل است که با گردآوری اطلاعات از یک نمونه معرف جامعه آماری می توان سریعتر و دقیقتر از سایر روشها اطلاعات مورد نیاز را جمع آوری ، طبقه بندی و منتشر کرد .

■ مهمترین بخش آمارگیری نمونه ای، انتخاب نمونه ای است که بتواند مجموعه ای از ویژگیهای اصلی یا فرعی جامعه آماری را در مقیاس خرد و کوچک معرفی کند .

■ مهمترین ایراد روش آمارگیری نمونه ای آن
است که نمونه انتخاب شده ممکن است
حاوی کلیه ویژگیهای جامعه آماری نباشد.

فرآیند تحقیق

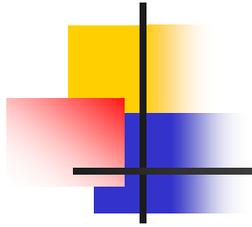
گردآوری اطلاعات

طبقه بندی و تنظیم داده ها

تجزیه و تحلیل داده ها

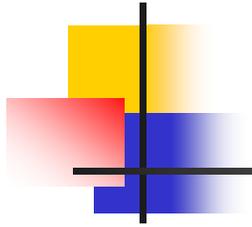
- کار جمعیت شناسان در واقع از مرحله سوم
- (تجزیه و تحلیل داده ها) آغاز می شود.
- یکی از مهمترین قدمهای انجام تحلیلهای جمعیتی
- بررسی و ارزیابی دقت ، صحت و سقم داده است

تحلیلهای طولی

- منظور از تحلیل طولی آن است که واقعه مورد مطالعه (مثلا مرگ و میر) را برای یک یا چند نسل در طول زمان بررسی کنیم .

ادامه مبحث

- مثلا نوسانات مربوط به میزانهای مرگ و میر برای این نسلهای مشخص را می توانیم دقیقا مورد سنجش و مقایسه قرار دهیم .

■ مزیت تحلیل طولی آن است که سرگذشت یک نسل و تاثیرات ساخت اجتماعی ، اقتصادی ، فرهنگی و بهداشتی و ... بر روی میزانهای مرگ و میر آن را می توان مطالعه کرد .

تحلیل عرضی

- در تحلیل عرضی ، پدیده های جمعیتی اغلب به عنوان مجموعه ای ازداده های مربوط به یکسال جلوه گر می شوند که همواره به تعداد بیشتری از نسلا مربوط مربوط می شوند .

نسبت

■ مفهوم این شاخص در معنی متداول آن خارج قسمتی است که بزرگی یا کوچکی یک عدد را در مقایسه با عدد دیگر بیان می کند .

■ به عنوان مثال هر گاه بخواهیم نسبت دانشجویان پسر یک کلاس را به دانشجویان دختر همان کلاس محاسبه کنیم کافی است بنویسیم :

$$R = \frac{\text{تعداد دانشجویان پسر}}{\text{تعداد دانشجویان دختر}}$$

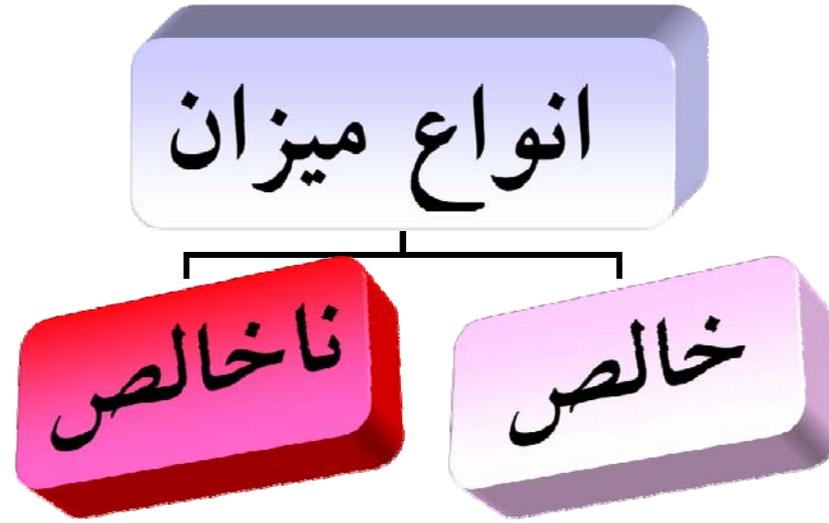
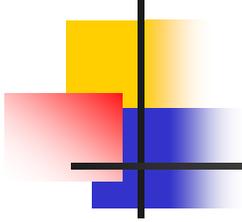
میزان

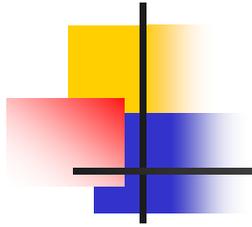
- شاخصی است که فراوانی وقایع جمعیتی یک سال معین را نسبت به جمعیت میانه همان سال نشان می دهد .

ادامه مبحث

■ مثلاً جهت محاسبه میزان مرگ و میر عمومی سال 1370 :

$$\text{میزان میر و مرگ عمومی ایران در سال 1370} = \frac{\text{تعداد مرگ و میرهای سال 1370}}{\text{کل جمعیت میانه همان سال}}$$

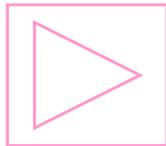

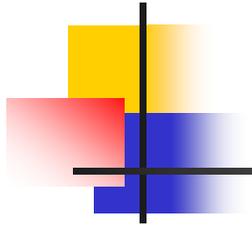
■ میزانها به طور کلی بر دو نوع می باشند :

1- میزانهای خام یا عمومی یا ناخالص . در این

میزانها فراوانی وقایع سالانه صرفا نسبت به

جمعیت کل میانه سال نشان داده می شود .

■ 2- نظر به اینکه در میزانهای خام ، همه آحاد جمعیت پایه (مبنا) ، به طور یکسان در معرض واقعه مورد نظر نیستند و این مسئله از دقت محاسبه می کاهد لذا از میزانهای خالص یا واقعی استفاده می شود .

ادامه بحث

- در این نوع میزانها مخرج کسر جمعیتی است که مستقیماً در معرض واقعه مورد مطالعه هستند ، هر چند که در معرض واقعه بودن نیز تا حد بسیاری نسبی است .

تحلیل ساختی جمعیتها

- منظور از تحلیل ساختی آن است که یک جزء از کل معین را به تنهایی مورد مطالعه قرار ندهیم بلکه آن را در مجموعه روابط خاصی که این جزء در آن نقش معینی بر عهده دارد تجزیه و تحلیل کنیم .

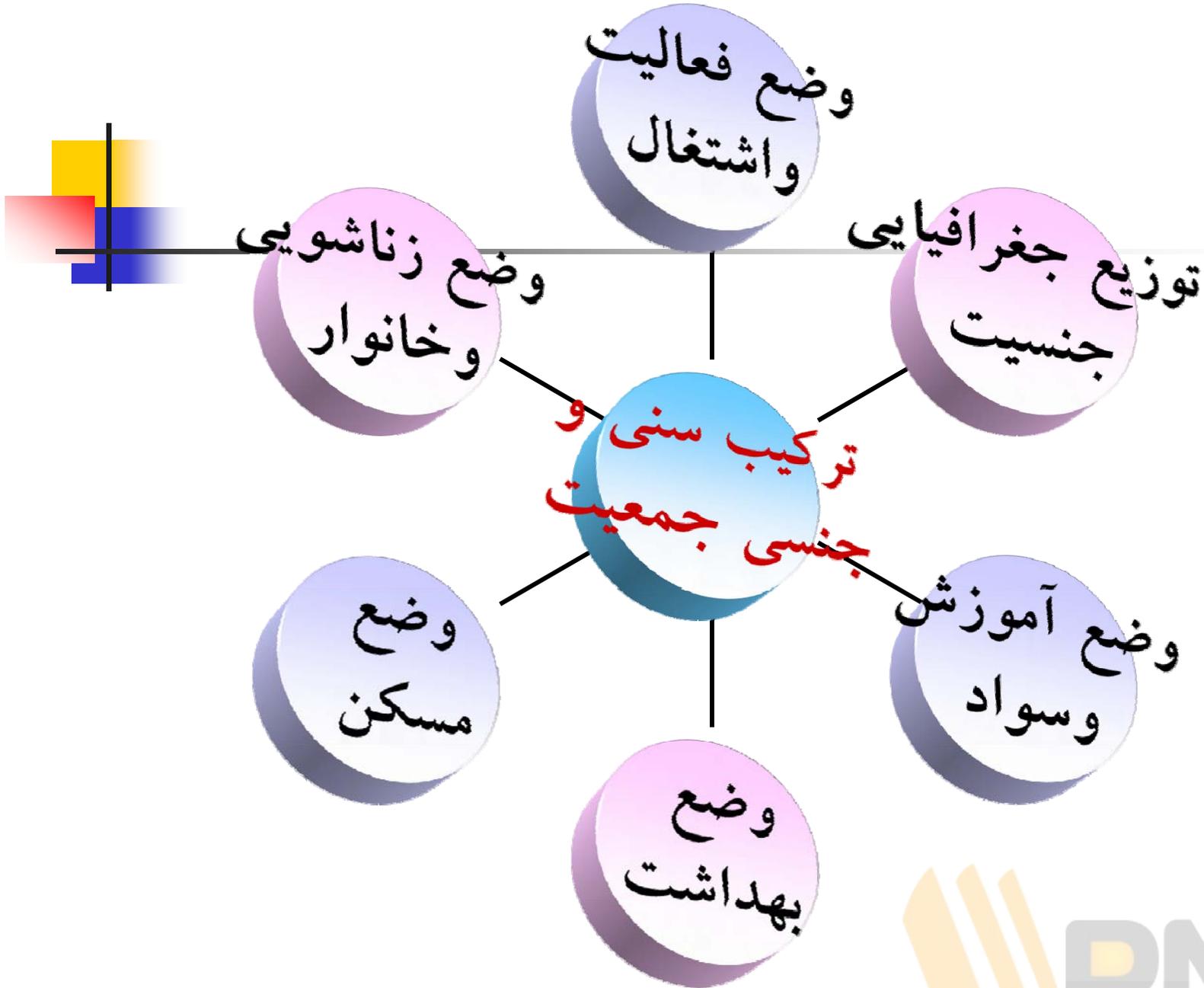
فصل 3

■ توزیع جغرافیایی جمعیت

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با مفهوم توزیع جغرافیایی جمعیت آشنا شوند .
  2. عوامل مؤثر برانبوهی وپراکندگی جمعیت در مناطق مختلف را بشناسند .
  3. با انواع شیوه های سکونت آشنا شوند .
  4. با شاخصهای کوچ نشینی ، روستانشینی و شهرنشینی آشنا شوند ونحوه کاربرد آنها رادرتحلیل مسائل مربوط فراگیرند.
  5. تفاوت میان شهرنشینی و شهرگرایی وعلل آن را تبیین کنند .
  6. با شاخصهای تراکم حسابی ، زیستی و اقتصادی آشنا شوند .

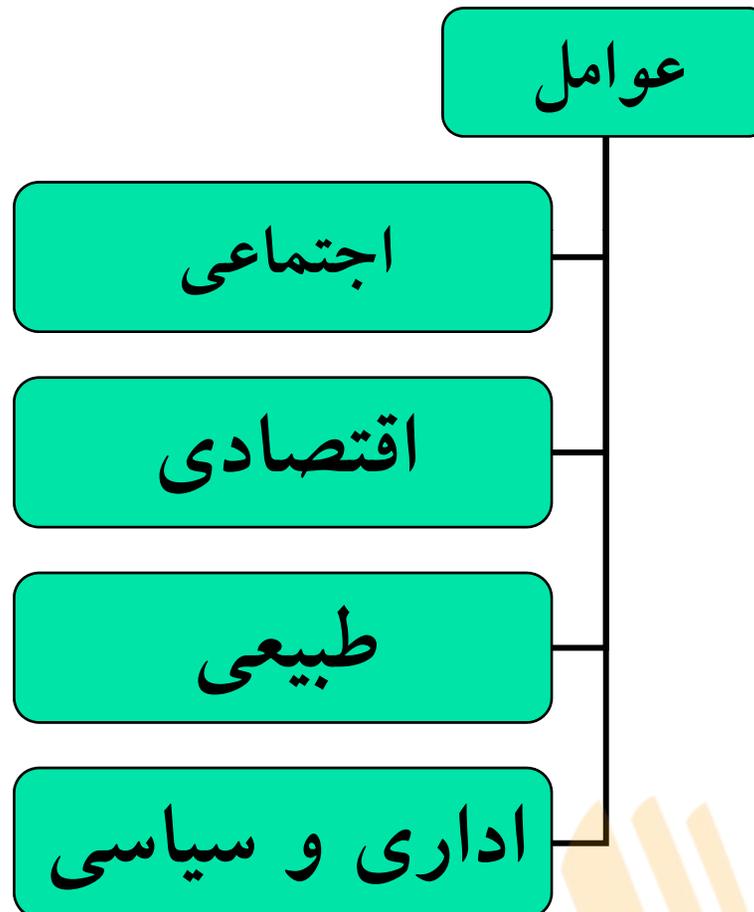

توزیع جغرافیایی جمعیت

- منظور از توزیع جغرافیایی جمعیت نحوه پراکندگی یا انبوهی جمعیت در سطح سرزمین با تمام ویژگیهای جغرافیایی آن است .

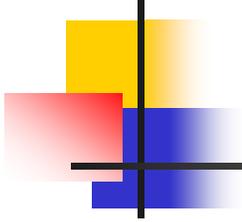
عوامل موثر بر انبوهی و پراکندگی جمعیت

مژده کیانی - 1385

شاخص کوچ نشینی

- این شاخص نسبت جمعیت کوچ نشین یک منطقه را به کل جمعیت همان منطقه در یک سال معین نشان می دهد .

ادامہ بحث

$$\text{نسبت کوچ نشینی} = \frac{\text{تعداد جمعیت کوچ نشین}}{\text{جمعیت کل}} \times 100$$

نسبت روستا نشینی

- این شاخص نسبت جمعیت روستا نشین یک منطقه را به کل جمعیت همان منطقه در یک سال معین نشان می دهد .

ادامهٔ بحث

$$\text{نسبت روستانشینی} = \frac{\text{تعداد جمعیت روستانشین}}{\text{جمعیت کل}} \times 100$$

شاخص شهرنشینی

- این شاخص نسبت جمعیت شهرنشین یک منطقه را به کل جمعیت همان منطقه در یک سال معین نشان می دهد .

ادامہ بحث

$$\text{نسبت شہر نشینی} = \frac{\text{تعداد جمعیت شہر نشین}}{\text{جمعیت کل}} \times 100$$

■ همواره مجموع سه نسبت کوچ نشینی ،
روستا نشینی و شهر نشینی برابر صد
می شود.

تفاوت میان شهرنشینی و شهرگرایی

- منظور از شهرنشینی صرفاً سکونت در شهر نیست بلکه فرایندی است که در آن تغییرات اجتماعی، نوگرایی و تمرکز جمعیت صورت می‌گیرد.

تفاوت میان شهرنشینی و شهرگرایی

- شهرگرایی خصلتی نامتعادل در توسعه شهرها دارد و بدان جهت با رشد قارچی بیمارگونه مشخص می گردد.

انواع تراکم جمعیت

- رابطه میان تعداد جمعیت یک منطقه و مساحت آن یا منابع اقتصادی منطقه مورد نظر را مورد بررسی قرار دهیم . بدین ترتیب شاخصی که از این رابطه به دست می آید نسبت تراکم جمعیت خوانده می شود .

تراکم حسابی

- ساده ترین نوع برآورد اندازه انبوهی جمعیت ، محاسبه شاخصی تراکم حسابی است . بدین منظور کل جمعیت یک منطقه را به کل مساحت آن منطقه تقسیم می کنند و تعداد افراد در هر کیلو متر مربع را به دست می آورند .

ادامہ بحث

$$\text{نسبت تراکم حسابی} = \frac{\text{کل جمعیت}}{\text{مساحت (کیلومتر مربع)}} = \text{کیلومتر مربع} \text{ فرد}$$

تراکم زیستی

- این شاخص تراکم جمعیت را در مساحتی از زمینهای منطقه که دارای ارزش اقتصادی به لحاظ کشاورزی است نشان می دهد و به همین دلیل نسبت به شاخص قبلی بهتر است .

ادامه بحث

- تراکم زیستی را می توان بر اساس زمین قابل کشت زیر کشت محاسبه کرد :

$$\text{تراکم زیستی} = \frac{\text{کل جمعیت}}{\text{مساحت زمین قابل کشت یا زیر کشت (هکتار)}}$$

تراکم اقتصادی

- شاخص تراکم زیستی نیز کلیه منابع و امکانات را در بر نمی گیرد و فقط شامل بخشی از آن یعنی زمینهای زراعی (قابل کشت یا زیر کشت) است.

- لذا برای محاسبات دقیقتر تراکم جمعیت ، معمولا از شاخص تراکم اقتصادی استفاده می شود. این شاخص رابطه جمعیت را با مجموع منابع دارای ارزش اقتصادی (اعم از زمینهای زراعی ، جنگلها ، معادن و...) نشان می دهد .

فصل 4

■ ترکیب سنی و جنسی جمعیت

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با مفهوم ترکیب جنسی جمعیت آشنا شوند .
  2. نحوه محاسبه و استفاده از شاخص جنسی را فراگیرد .
  3. با مفهوم سن و نسل و انواع آن آشنا شود .
  4. با برخی از شاخصهای ترکیب سنی جمعیت آشنا شود .
  5. با انواع گروه بندیهای سنی ، ساخت سنی و هرمهای سنی آشنا شوند .
  6. آزمون ورتهایم و نحوه استفاده از آن را فراگیرند .

ترکیب جنسی جمعیت

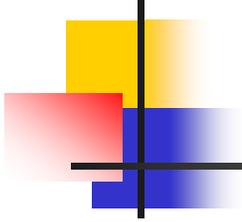
- منظور از ترکیب جنسی جمعیت (یا ساخت جنسی) همان نحوه پراگندگی جمعیت بر اساس جنس است .

شاخص ترکیب جنسی

- نسبت جنسی مهمترین معیار یا به عبارت بهتر شاخص ترکیب جنسی است که از محاسبه تعداد مردان یک منطقه نسبت به زنان همان منطقه در مقطعی از زمان به دست می آید .

نسبت جنسی

$$\text{نسبت جنسی} = \frac{\text{تعداد مردان}}{\text{تعداد زنان}} \times 100$$

تغییرات نسبت جنسی

مهاجرت

مرگ و میر

سن

- منظور از سن ، تعداد روزها ، ماهها و سالهایی است که از آغاز تولد یک انسان می گذرد .

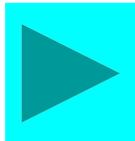
انواع سن

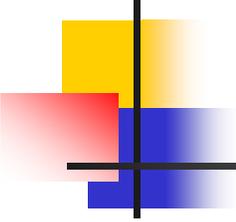
- 1- سن درست . هر فرد در سالروز تولد خود دارای یک سن درست است .

سن درست

- برای مثال کودکی که در تاریخ 01/01/80 به دنیا آمده است ، در همان روز در سن صفر سالگی درست قرار دارد . بعد از یک سال تمام و در اولین سالروز تولد (یعنی 01/01/81) او به سن یک سالگی درست می رسد .

سن مداوم

- 2- سن مداوم ، به سنی گفته می شود که در حد فاصل دو سن درست قرار دارد و بر مبنای تعیین آن ، سن پایتتر است .

■ معمولا در مطالعه ترکیب سنی افراد یک جامعه ،
از سنین مداوم آنها استفاده می شود اما در تجزیه
و تحلیل‌های طولی سن درست کاربرد بیشتری پیدا
می کند .

نسل

- منظور از نسل در جمعیت شناسی ، تعداد افرادی است که در طول یک سال معین به دنیا آمده اند .

گروه بندیهای سنی جمعیت

سنین منفرد

گروههای سنی کوچک

گروههای سنی بزرگ

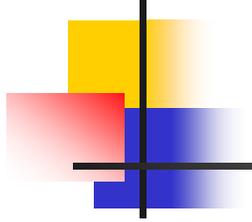
ساخت سنی

■ پایه گذار این اندیشه ورتهایم جامعه شناس و جمعیت شناس هلندی که با مطالعات خود در اندونزی و مقایسه آن با سایر کشورها به این نتیجه رسید که حداقل 40 درصد از جمعیت کشورهای توسعه نیافته در سنین کمتر از 15 سال قرار دارند

تست ورتهایم

- بدینسان آزمون 40 درصد (تست ورتهایم) به وجود آمد. نماد ریاضی این آزمون به صورت زیر نشان داده می شود:

$$\sum_{i=1}^{14} P_i \geq 40\% \cdot \sum_{i=0}^{\omega} P_i$$

انواع ساخت سنی

سالخورده

روبه سالخورده گی

جوان

مژده کیانی - 1385

ساخت سنی جوان

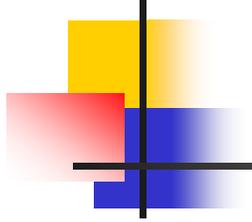
- کشورهای دارای این نوع ساخت سنی هستند که بر اساس آزمون ورتهایم حداقل 40/0 از کل جمعیت آنها کمتر از 15 سال باشند .

ساخت سنی رو به سا لخوردگی

- در اینجا از درصد گروه سنی کمتر از 15 ساله کاسته شده (به دلیل کاهش باروری) اما هنوز درصد گروه سنی بالای 65 ساله به حد جمعیت‌های سالخورده نرسیده است .

ساخت سنی سالخورده

- کشورهای توسعه یافته و صنعتی که از دیرباز از میزان باروری آنها کاسته شده و درصد افراد کمتر از 15 ساله آنها بین 15 تا 25 و درصد افراد 65 ساله به بالای آنها معمولاً بالای 12 است دارای جمعیت سالخورده هستند .

انواع هرم سنی

سالخورده

روبه سالخورده گی

جوان

الف) هرم سنی جمعیت‌های جوان

- چنین هرم‌هایی دارای پایه پهن تر و ارتفاع کمتر هستند. به این هرم‌ها، هرم جمعیت‌های رو به توسعه نیز گفته می‌شود.

ب) هرم سنی رو به سالخوردگی

■ درچنین هرمهایی پایه نسبت به هرم جمعیت‌های جوان جمع‌تر شده ولیکن بر تعداد گروه سنی سالخوردگان چندان افزوده نشده است.

ادامهٔ بحث

- تغییرات اندکی در تعداد گروه سنی بالای 65 سال دیده می شود. چنین هرمهایی را هرم جمعیت‌های رو به نقصان نیز می گویند.

ج) هرم سنی سالخورده

- بخش اعظم جمعیت سالخورده در حد فاصل سنین 15 تا 64 ساله متراکم شده اند و باروری آنها کاهش یافته و تثبیت شده است، لذا این هرمها بیشتر به شکل استوانه ای در می آیند.

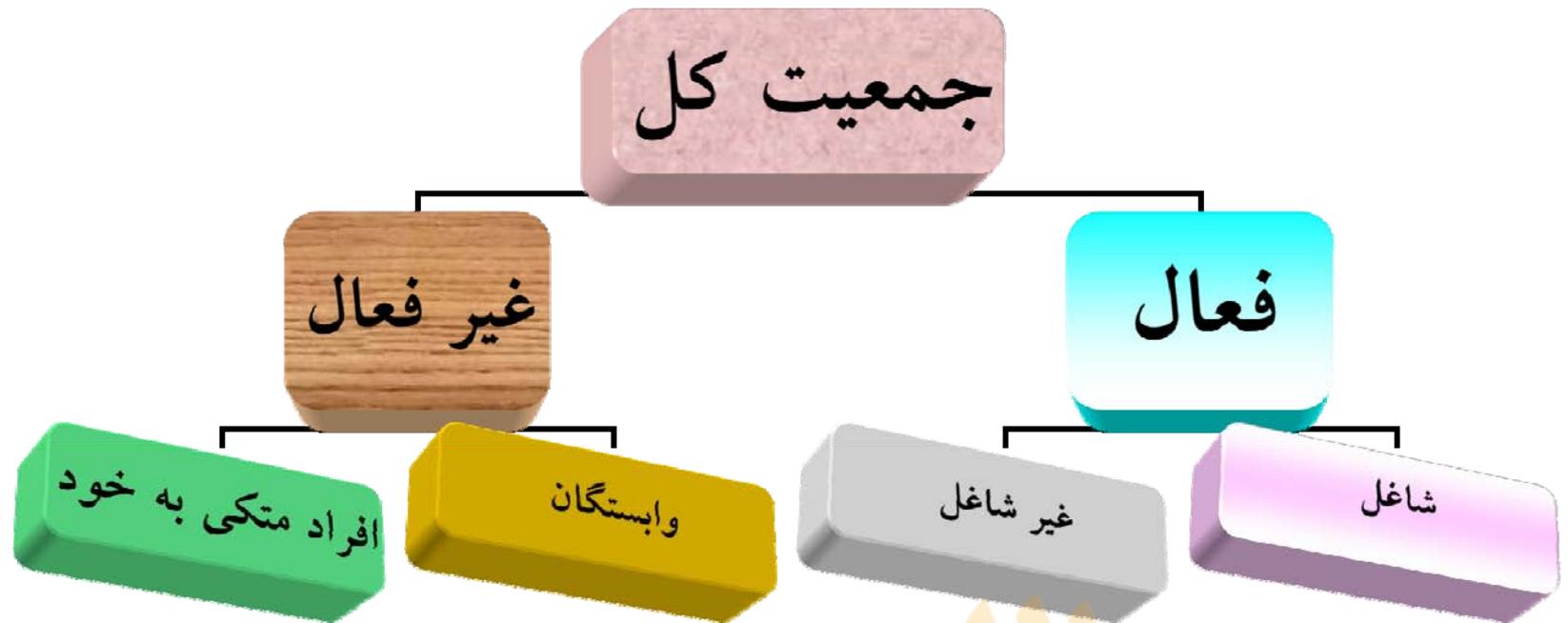
فصل 5

■ ترکیب جمعیت به لحاظ وضع فعالیت و اشتغال

اهداف درس

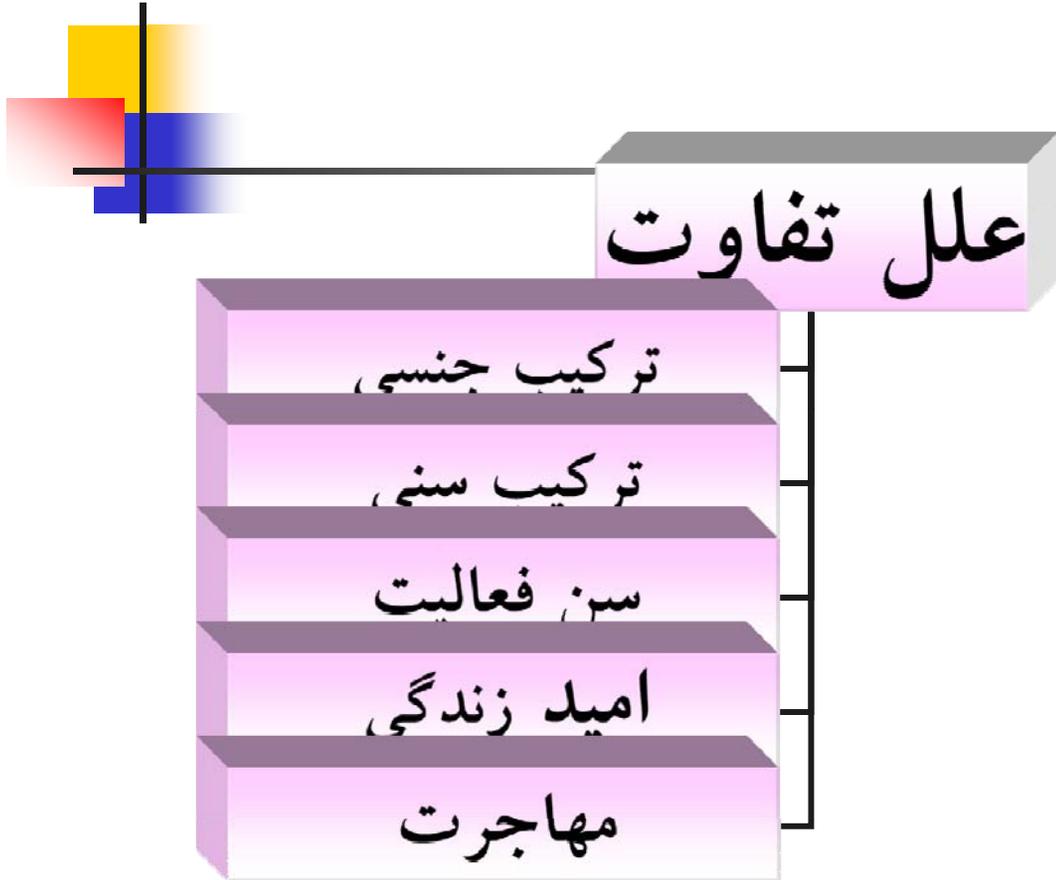
- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با ترکیب جمعیت به لحاظ وضع فعالیت آشنا شوند .
  2. عوامل مؤثر بر تغییرات تعداد جمعیت فعال دو جامعه را تشریح کنند .
  3. شاخصهای وضع فعالیت و اشتغال را توضیح دهند و محاسبه کنند .

ترکیب جمعیت به لحاظ وضع فعالیت

جمعیت فعال

■ منظور از جمعیت فعال، جمعیتی است که در سن قانونی کار قرار دارد و نیروی آماده ای را برای تولید کالاها و ارائه خدمات تشکیل می دهد.

■ دو جامعه دارای جمعیت مساوی تعداد جمعیت فعال یکسانی ندارد. علل تفاوت عبارت است از:

جمعیت غیر فعال

- جمعیت غیر فعال به گروهی از جمعیت اطلاق می شود که بنا به علل معینی در تولید کالا و ارائه خدمات نقشی بر عهده ندارند.

شاخصهای وضع فعالیت و اشتغال

1- میزان فعالیت عمومی

- این شاخص جمعیت فعال را به صورت درصدی از کل جمعیت نشان می دهد. مقدار آن تحت تاثیر ترکیب سنی و جنسی جمعیت و سایر عوامل متفاوت است.

1- شاخص میزان فعالیت عمومی

$$\text{میزان فعالیت عمومی} = \frac{\text{جمعیت فعال واقع در سنین 15 تا 64 سالگی}}{\text{کل جمعیت واقع در همان سنین}} \times 100$$

2-نسبتهای اشتغال و بیکاری

- این نسبتها به ترتیب جمعیت شاغل و بیکار را به صورت درصدی از جمعیت فعال نشان می دهد و مجموع آنها همیشه 100 است.

2- شاخص های اشتغال و بیکاری

$$\text{نسبت اشتغال} = \frac{\text{جمعیت شاغل}}{\text{جمعیت فعال 15 تا 64 ساله}} \times 100$$

$$\text{نسبت بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار}}{\text{جمعیت فعال 15 تا 64 ساله}} \times 100$$

3- بار تکفل ناخالص

■ بار تکفل ناخالص که به نسبت وابستگی معروف است، نسبت جمعیت خارج از سن فعالیت را به جمعیت واقع در سن فعالیت نشان می دهد.

3- شاخص بار تکفل ناخالص

$$\text{نسبت وابستگی} = \frac{\text{جمعیت صفر تا 14 ساله} + \text{جمعیت 65 ساله و بالاتر}}{\text{جمعیت ساله 64 تا 15}}$$

4- بار جمعیتی و بار معیشتی

- این دو شاخص به ترتیب کل جمعیت را به نسبت جمعیت فعال و جمعیت شاغل نشان می دهد.

4- شاخص های بار جمعیتی و بار معیشتی

$$\text{بار جمعیتی} = \frac{\text{کل جمعیت}}{\text{جمعیت فعال 15 تا 64 ساله}}$$

$$\text{معیشتی} = \frac{\text{کل جمعیت}}{\text{جمعیت شاغل}}$$

ادامهٔ بحث

■ به وسیله محاسبه شاخصهای فوق می توان گفت که بار چند نفر از کل جمعیت بر دوش یک نفر از جمعیت فعال (بار جمعیتی) و نیز یک نفر از جمعیت شاغل (بار معیشتی) است.

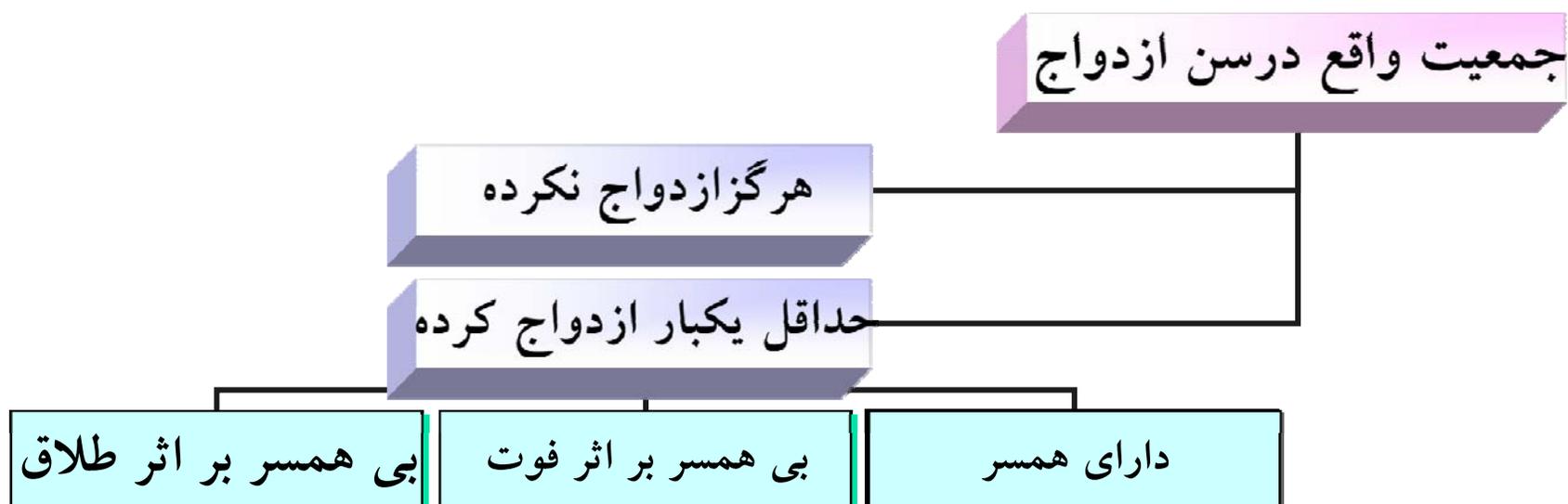
فصل 6

■ ترکیب جمعیت به لحاظ وضع زناشویی و خانوار

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
- 1. با ترکیب جمعیت به لحاظ وضع زناشویی آشنا شوند .
- 2. با شاخص های ازدواج و نحوه استفاده از آنها آشنا شوند .
- 3. مفاهیم عمومیت ، پیشرسی و سرعت ازدواج را توضیح ندهند .
- 4. خانوار را تعریف کند و تفاوت آن را با خانواده شرح ندهد .
- 5. با انواع و بعد خانوار و شاخص های بعد خانوار آشنا شوند .
- 6. طلاق را تعریف کنند و با شاخص های آن آشنا شوند .

ترکیب جمعیت به لحاظ وضع زناشویی

میانگین سن ازدواج

$$\text{میانگین سن ازدواج} = \frac{\text{مجموع حاصل ضرب فراوانیهای ازدواج هر سن در همان سن}}{\text{تعداد کل ازدواجهای یک سال معین}}$$

میزان ناخالص ازدواج

$$\text{میزان ناخالص ازدواج} = \frac{\text{تعداد ازدواجهای انجام گرفته در یک سال معین}}{\text{جمعیت میانه سال همان سال}} \times 1000$$

میزان خالص ازدواج

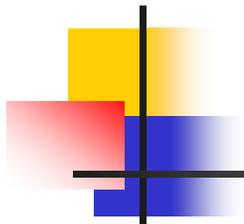
$$\text{میزان خالص ازدواج} = \frac{\text{تعداد ازدواجهای انجام گرفته در یک سال}}{\text{جمعیت مجردین واقع در سن ازدواج در میانه سال}} \times 1000$$

عمومیت ازدواج

- منظور از عمومیت ازدواج، میزان رواج و همگانی شدن زناشویی در میان افراد یک جامعه است و معمولاً با بررسی درصد ازدواج نکرده ها در گروه سنی 45-49 ساله نزد مردان و زنان مطالعه می شود .

ادامه بحث

- هر قدر درصد افرادی که مجرد مانده اند کمتر باشند عمومیت ازدواج در جمعیت مورد بررسی بیشتر و قویتر است .

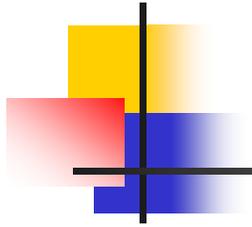
■ در بیشتر کشورهای جهان ، حداقل سن ازدواج را قانون معین می کند . این سن در کشورهای مختلف یکسان نیست و معمولاً در مورد زن و مرد نیز متفاوت است .

پیش‌رسی ازدواج

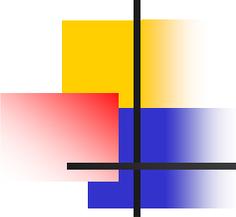
- کلیه ازدواج‌هایی که قبل از سن قانونی ازدواج صورت می‌گیرند ازدواج‌های پیش‌رس نامیده می‌شوند.

سرعت ازدواج

- منظور از سرعت ازدواج ، شاخصی است که شدت پیوندهای زناشویی را از سنی به سن دیگر معین می کند .

■ معمولا سرعت ازدواج را با مطالعه تطبیقی درصد ازدواج کرده ها در دو گروه سنی 15-19 ساله و 20-24 ساله و برای زنان و مردان جداگانه محاسبه می کنند .

■ هر قدر ترقی این درصد از گروه سنی اول به
گروه سنی دوم سریعتر باشد ، سرعت
ازدواج بیشتر است

تعریف خانوار

- خانوار یک واحد اقتصادی - اجتماعی است که افراد آن با هم زندگی می کنند ... ولی در تعریفی که به عنوان معیار بین المللی توصیه گردیده ، خانوار شامل افرادی است که در امرار معاش و خوراک اصلی روزانه شریک و سهم باشند.

ویژگیهای خانوار

- خانوار یک واحد آماری با ویژگیهای اجتماعی و اقتصادی معین است ، مرکب از افرادی که :
1. در یک کانون زندگی می کنند (وحدت زندگی)

ادامہ

2. زیر یک سقف می خوابند (وحدت محل سکونت)
3. ہم خرج ہستند (وحدت بودجه)
4. دور یک سفره غذا می خورند (هم سفرگی)

خانوار

وحدت بودجه

وحدت محل سکونت

وحدت زندگی

هم سفرگی

بعد خانوار

- منظور از بعد خانوار ، تعداد افرادی است که عضو یک خانوار هستند.

شاخصهای بعد خانوار

- میانگین بعد خانوار . این شاخص از طریق تقسیم کل جمعیت خانوارهای معمولی یک منطقه یا کشور بر تعداد کل خانوارهای معمولی همان منطقه یا کشور به دست می آید . یعنی :

میانگین بعد خانوار

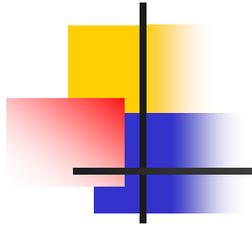
$$\text{میانگین (متوسط) بعد خانوار} = \frac{\text{تعداد کل جمعیت خانوارهای معمولی}}{\text{تعداد کل خانوارهای معمولی}}$$

میانہ بعد خانوار

■ بعد خانواری است کہ نصف خانوارهای جامعه کمتر و نصف دیگر بیشتر از آن هستند.

نمای بعد خانوار

- نمای بعد خانوار . بعد خانواری است که بیشترین تعداد خانوارها دارای آن بعد هستند .

■ نتایج سرشماریهای انجام گرفته نشان می دهد که
نمای بعد خانوار از سال 1345 تا 1375 همواره
خانوارهای معمولی 7 نفر و بیشتر بوده است .

شاخصهای طلاق

- میزان ناخالص طلاق. این شاخص نسبت تعداد طلاقهای یک سال معین را به جمعیت میانه همان سال نشان می دهد .

شاخص میزان ناخالص طلاق

$$\text{میزان ناخالص طلاق} = \frac{\text{تعداد طلاقهای انجام گرفته در یک سال}}{\text{جمعیت میانه سال}} \times 1000$$

میزان خالص طلاق

- با توجه به اینکه در میزان ناخالص طلاق بخشی از جمعیت اصلا در معرض طلاق قرار ندارند لذا با قرار دادن جمعیت همسر دار میانه سال در مخرج کسر ، میزان خالص طلاق را به دست می آورند .

شاخص میزان خالص طلاق

$$\text{میزان خالص طلاق} = \frac{\text{تعداد طلاقهای انجام گرفته در یک سال}}{\text{جمعیت همسردار میانه سال}} \times 1000$$

فصل 7

■ ترکیب جمعیت به لحاظ وضع آموزش وسواد

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با شاخص های سواد و آموزش آشنا شود .
  2. نسبت اشتغال به تحصیل را محاسبه کنند .
  3. با مفهوم هرم های آموزشی آشنا شوند .

شاخصهای سواد و آموزش

■ نسبت باسوادی

$$\text{نسبت باسوادی (یک سن یا گروه سنی)} = \frac{\text{تعداد جمعیت باسواد (یک سن یا گروه سنی)}}{\text{کل جمعیت (یک سن یا گروه سنی)}} \times 100$$

شاخص نسبت باسوادى

$$\text{نسبت باسوادى} = \frac{\text{باسواد جمعيت كل}}{\text{بالا تر 6 ساله و جمعيت}} \times 100$$

نسبت اشتغال به تحصیل

- این شاخص نیز نسبت جمعیت در حال تحصیل را به کل جمعیت شش ساله و بالاتر نشان می دهد :

شاخص اشتغال به تحصیل

$$\text{نسبت اشتغال به تحصیل} = \frac{\text{جمعیت در حال تحصیل}}{\text{کل جمعیت 6 ساله و بالاتر}} \times 100$$

هرمهای آموزشی و نابرابریهای تحصیلی

- یکی از ابزارهای مورد استفاده در این خصوص ، نمایش هندسی توزیع سنی و جنسی آموزشی در مناطق مختلف است که به آن «هرم آموزشی» می گویند .

ادامه بحث

- هرم آموزشی توزیع کلیه افرادی را که در نظام آموزشی و در مقاطع مختلف مشغول تحصیل هستند بر حسب سن و جنس نشان می دهد .

فصل 8

■ جمعیت ، بهداشت و مسکن

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با برخی از شاخصهای جمعیتی وضع سلامت و بهداشت و نحوه محاسبه آن آشنا شوند .
  2. با شاخصهای مسکن آشنا شوند .
  3. توزیع نسبی خانوارها بر حسب تعداد اتاق را توضیح دهند .

برخی از شاخصهای جمعیتی وضع سلامت و بهداشت

- شاخصهای مثبت . به طور کلی شاخصهایی نظیر باروری ، ولادت و امید زندگی به هنگام تولد را ، نشانگر تداوم نسلها و طول عمر انسانها هستند ، شاخصهای مثبت می نامند .

شاخصهای مثبت

- چون اساسا چنین متغیرهایی موجب ایجاد خوش بینی نسبت به آینده حیات انسان هستند که با اندازه گیری آنها تغییرات وضع سلامت و بهداشت یک جامعه معلوم می شود .

شاخص های منفی

- منظور شاخصهایی است که وضع بیماریها و مرگ و میرهای یک جامعه را که در مجموع حالت ناخوشایندی برای ایشان دارد نشان می دهند .

ادامهٔ بحث

- نظیر میزان مرگ و میر خاص هر بیماری ،
- میزانهای مرگ و میر ویژه سنی و جنسی ،
- میزان مرگ و میر کودکان کمتر از یکسال ،
- میزان مرگ و میر زنان باردار.

شاخصهای مسکن

- توزیع واحدهای مسکونی بر حسب تعداد اتاق :
بررسی این ملاک از آن نظر حائز اهمیت است که
با بررسی تحولات آن ، بهبود وضع مسکن در طول
زمان را می توان ارزیابی کرد .

تعداد اتاق در اختیار خانوار

- شاخص مسکن که تحول وضع متوسط اتاق در واحدهای مسکونی را نشان می‌داد زمانی می‌تواند به صورت دقیق نشانگر بهبود وضع مسکن باشد که در ارتباط با خانوار و تعداد اتاق در اختیار آن مورد بررسی قرار گیرد.

توزیع نسبی خانوارها بر حسب تعداد اتاق

■ حدود 70 درصد خانوارهای ایران در سال 1355 به لحاظ تعداد افراد خانوار متشکل از 4 نفر و بیشتر بودند. در سال 1355 تنها 37 درصد خانوارهای ایرانی دارای 3 اتاق و بیشتر بودند.

ادامه بحث

- در سال 1365 نیز شاخص فوق ، به حدود 21 درصد کاهش یافته است که نشانگر بهبود نسبی تناسب تعداد اتاقهای تحت اختیار خانوار با وسعت خانوار است .

فصل 9

■ ولادت و باروری

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با مفاهیم ولادت و باروری آشنا شوند .
  2. با شاخص های گوناگون ولادت و باروری و نحوه استفاده از آنها آشنا شوند .
  3. الگوهای باروری طبیعی و مالتوسی و کاربرد آنها را تشریح کنند .
  4. عوامل مؤثر بر میزان باروری را نام ببرند .

مفاهیم ولادت و باروری

- منظور از قابلیت باروری ، توانایی یک مرد و یک زن در امر توالد و تناسل یعنی به وجود آوردن کودک زنده است که فقدان این توانایی را نازایی (سترونی) گویند . اما باروری به عمل توالدو تناسل واقعی اطلاق می شود .

میزان موالید خام

- این شاخص ساده ترین ابزار شناسایی سطح زاد و ولد در یک جامعه معین است .

شاخص میزان موالید خام

■ به صورت زیر محاسبه می شود :

$$\text{میزان موالید خام} = \frac{\text{تعداد موالید زنده متولد شده در یک سال معین}}{\text{جمعیت میانه همان سال}} \times 1000$$

میزان باروری عمومی

- این شاخص ، تعداد موالید زنده یک سال را نسبت به جمعیت زنان واقع در سن باروری (15 تا 49 سالگی) در میانه سال نشان می دهد .

ادامهٔ بحث

- از آنجایی که این شاخص تعداد موالید را به جمعیت در معرض باروری می‌سنجد نام میزان باروری به خود گرفته است.

ادامه بحث

- چون عموم زنان 15 تا 49 ساله اعم از ازدواج کرده و ازدواج نکرده را در بر می گیرد لذا آن را میزان باروری عمومی گویند

شاخص میزان باروری عمومی

$$\text{میزان باروری عمومی} = \frac{\text{تعداد موالید زنده یک سال}}{\text{جمعیت زنان 15 تا 49 ساله در میانه سال}} \times 1000$$

میزان باروری واقعی یا نکاحی

- شاخص میزان باروری عمومی نقص عمده ای دارد ، چرا که موالید را به زنان ازدواج نکرده نیز مربوط می سازد . بنابراین از شاخص میزان باروری واقعی یا نکاحی استفاده می شود .

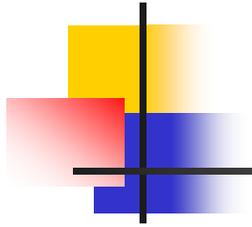

ادامهٔ بحث

- بهترین شاخص باروری شاخصی است که موالید زنده یک سال را صرفاً به زنان ازدواج کرده و واقع در سن باروری نسبت می دهد. این شاخص ، میزان باروری نکاحی یا واقعی خوانده می شود .

شاخص میزان باروری واقعی یا نکاحی

$$\text{میزان باروری نکاحی} = \frac{\text{تعداد موالید زنده یک سال}}{\text{جمعیت زنان ازدواج کرده واقع در سن باروری در میانه سال}} \times 1000$$

■ هر دو شاخص میزان باروری عمومی و نکاحی ، برای زنان 15 تا 49 ساله محاسبه می شود .

میزانهای باروری ویژه سنی

- چون میزان باروری زنان در سنین مختلف یکسان نیست لذا از شاخص میزان باروری ویژه سنی که برای هر دو شاخص فوق قابل محاسبه است استفاده می شود .

شاخص میزان باروری ویژه سنی

$$\text{میزان باروری ویژه زنان 15 تا 19 ساله} = \frac{\text{تعداد موالید زنده زنان 15 تا 19 ساله در یک سال}}{\text{جمعیت زنان 15 تا 19 ساله در میانهمان سال}} \times 1000$$

میزان باروری کل

■ این شاخص ، تعداد متوسط فرزندان را نشان می دهد که یک زن در طول دوره باروری (15 تا 49 سالگی) و بدون احتساب مرگ و میر او به دنیا می آورد .

شاخص میزان باروری کل

$$\text{میزان باروری کل} = \frac{5 \times (\text{مجموع میزانهای باروری گروههای سنی پنج ساله})}{1000}$$

ادامه بحث

- میزان باروری کل را می توان با روشهای مختلفی به دست آورد ، ولی ساده ترین آنها عبارت است از :

میزان تجدید نسل

- در محاسبه میزان تجدید نسل ، فقط تعداد دختران به حساب آورده می شود . پس با محاسبه این میزان می توان گفت که چه تعداد دخترانی جانشین مادران خود خواهند شد .

میزان تجدید نسل ناخالص

- این شاخص تعداد دختران زنده متولد شده ای را نشان می دهد که یک نسل فرضی هزار نفری از زنان (بدون احتساب مرگ و میر آنان) در طول دوره باروری خود به دنیا می آورند.

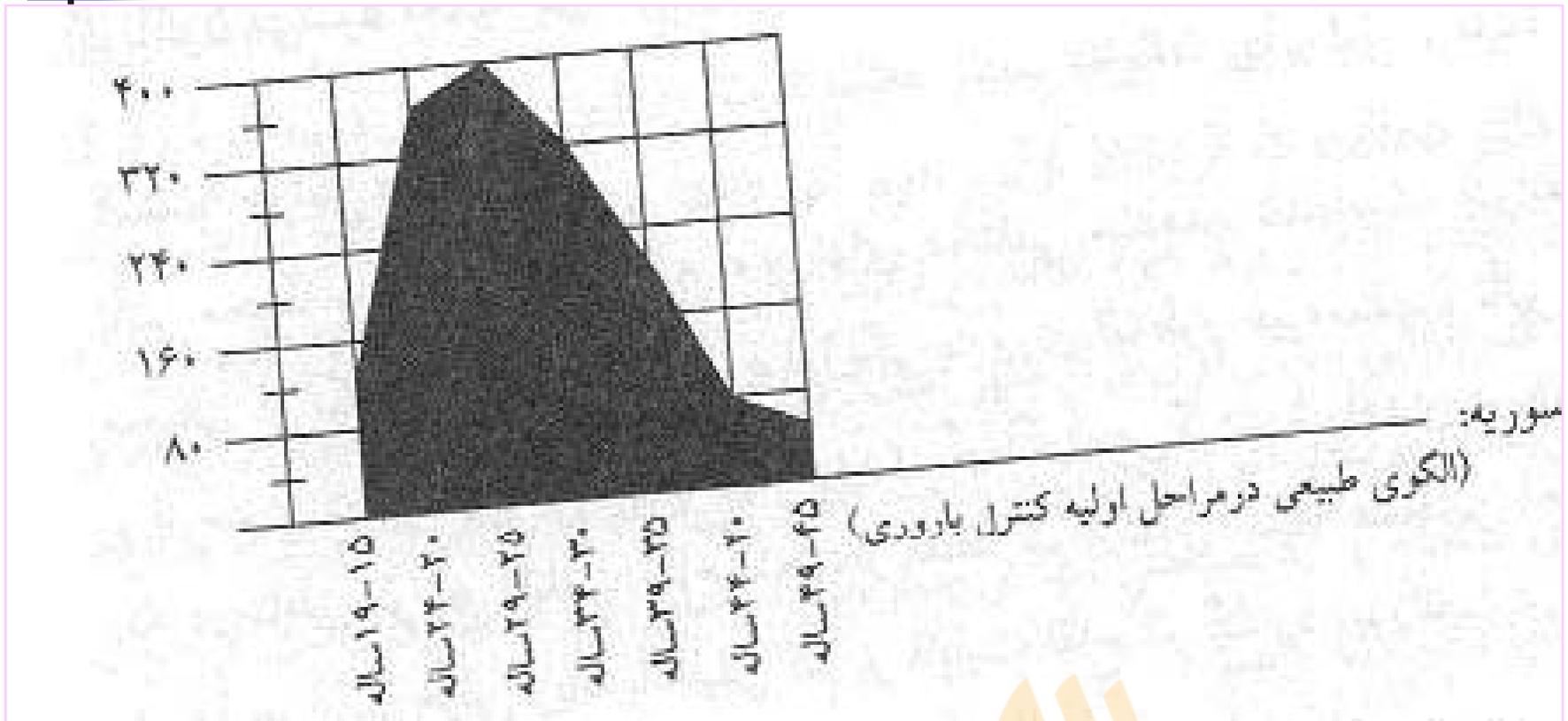

ادامه بحث

- این شاخص نیز عیناً همانند میزان تجدید نسل ناخالص محاسبه می شود الا آن که مرگ و میر زنان مورد بحث به حساب می آید .

الگوهای باروری

- الگوهای باروری طبیعی . این الگو مختص جوامعی است که در آنها هیچ تلاشی برای کنترل باروری صورت نمی گیرد .

الگوی باروری طبیعی

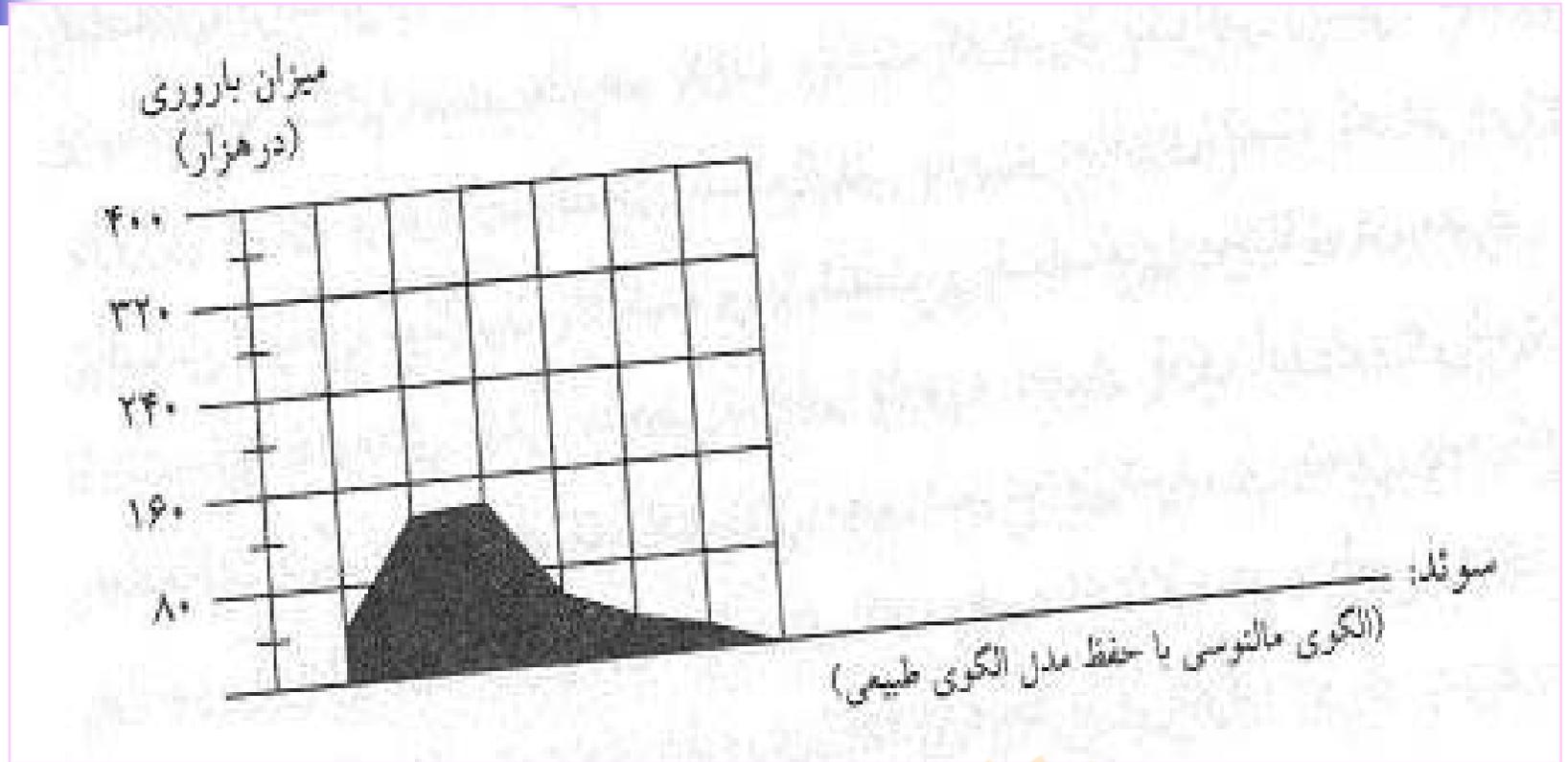
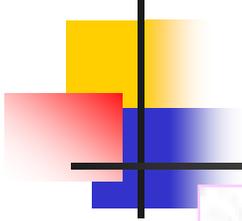
- باروری در بیشتر جوامع در حال توسعه ،
▶ منطبق بر الگوی طبیعی است

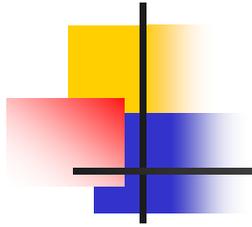
ادامه بحث

- از آنجا که قوانین زیستی و طبیعی نهایتاً میزان باروری را محدود می کنند به این نوع باروری ، الگوی طبیعی نام داده اند .

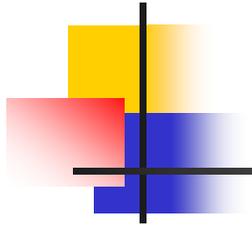
الگوی باروری مالتوسی

- در جوامع توسعه یافته ، میزانهای باروری ویژه سنی به علت کنترل باروری بسیار پایین تر است .
این نوع باروری را الگوی مالتوسی می نامند

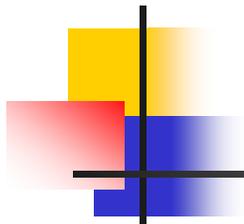

■ تحدید موالید و کنترل باروری یکی از مهمترین نظرات جمعیتی مالتوس بود .

■ در حالی که میزان باروری کلی یک زن در
الگوی مالتوسی کمتر از دو فرزند است ، رقم
مشابه برای الگوی طبیعی حدود ده فرزند
است.

عوامل موثر در میزان باروری

فصل 10

■ مرگ و میر

مژده کیانی - 1385

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با شاخص های مختلف مرگ و میر آشنا شوند .
  2. نحوه استفاده از شاخص های مرگ و میر را فراگیرند .
  3. با شاخص های میزان مرگ و میر کودکان کمتر از یک ساله و نحوه محاسبه آنها آشنا شوند .
  4. مفهوم امیدبه زندگی را فراگیرند و روش کلی محاسبه آن را توضیح دهند .

شاخصهای مرگ و میر

- میزان مرگ و میر خام . این شاخص از طریق تقسیم تعداد مرگ و میرها در یک سال معین بر جمعیت میانه همان سال به دست می آید (و گاهی به آن میزان مرگ و میر عمومی یا میزان مرگ و میر ناخالص گفته می شود .)

شاخصهای مرگ و میر

$$\text{میزان مرگ و میر خام} = \frac{\text{تعداد مرگ و میرهای یک سال معین}}{\text{جمعیت میانه همان سال}} \times 1000$$

میزانهای مرگ و میر اختصاصی

- میزان مرگ و میر عمومی در همه موارد ، کاربرد لازم را ندارد . لذا از میزانهایی استفاده می شود که بر اساس سن (یا گروه سنی) ، جنس ، شغل ، سطح درآمد ، وضع سواد و ... تنظیم شده اند .

ادامهٔ بحث

■ شکل کلی این شاخص بدین صورت خواهد بود که تعداد مرگ و میرهای هر سن یا جنس یا صاحبان شغل و غیره در طول یک سال معین را نسبت به جمعیت همان سن یا جنس یا صاحبان شغل در میانه سال مورد نظر می‌سنجند .

شاخص میزان مرگ و میر اختصاصی

$$\text{اختصاصی میزان مرگ و میر} = \frac{\text{تعداد مرگ و میرهای یک گروه معین در یک سال}}{\text{جمعیت همان گروه در میانه سال}} \times 1000$$

میزان مرگ و میر کودکان

- میزان مرگ و میر کودکان که یکی از میزانهای مرگ و میر اختصاصی است به صورت جدیتری مورد توجه کارشناسان و پژوهشگران جمعیتی و بهداشتی قرار گرفته است .

ادامهٔ بحث

- این شاخص تعداد مرگ و میر کودکان کمتر از یک ساله را نسبت به موالید زنده همان سال نشان می دهد .

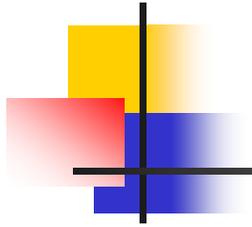

میزان مرگ و میر کودکان کمتر از یک ساله

$$\text{میزان مرگ و میر کودکان کمتر از یک ساله} = \frac{\text{تعداد مرگ و میرهای کودکان کمتر از یک ساله در طول یک سال}}{\text{کل موالید زنده همان سال}} \times 1000$$

ادامهٔ بحث

■ در مطالعات مربوط به سطح توسعه انسانی شاخص مرگ و میر کودکان یک ساله مورد توجه و بررسی قرار می گیرد و نه شاخص مرگ و میر عمومی .

■ میزانهای مرگ و میر عمومی ، به هیچ عنوان
تفاوتهای موجود میان کشورها را به لحاظ سطح
توسعه نشان نمی دهند .

امید زندگی

■ یکی دیگر از مهمترین شاخصهای مربوط به مرگ و میر ، امید زندگی به هنگام تولد است که آن را عمر متوسط نیز می نامند و منظور از آن ، میانگین سالهایی است که یک نوزاد در زمان و مکان معینی ، زندگی خواهد کرد .

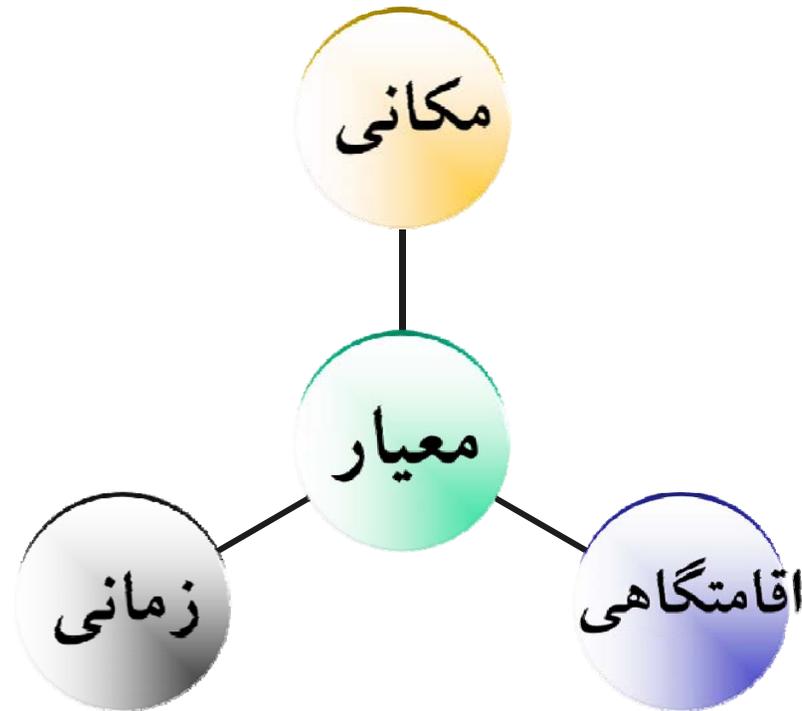
فصل 11

■ حرکات مکانی جمعیت (مهاجرت)

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. معیارهای تعریف مهاجرت را نام ببرند .
  2. با طبقه بندی مهاجرتها براساس ملاکهای مختلف آشنا شوند .
  3. نظریه های مهاجرت را تشریح کنند .
  4. با پیامدهای داخلی و خارجی مهاجرت آشنا شوند .
  5. با برخی از شاخص های مهاجرت آشنا شوند .

معیارهای تعریف مهاجرت

انواع مهاجرت

منشاء جغرافیایی

تعداد مهاجران

مهاجرت جمعی

مهاجرت فردی

قدرت تصمیم گیری

مهاجرت اجباری

مهاجرت اختیاری

محدوده سیاسی

مهاجرت خارجی

مهاجرت داخلی

مژده کیانی - 1385

انواع مهاجرت از نظر منشاء جغرافیایی

نظریه اورت . س . لی

لی اقتصاددانی است که در سال 1966 چهار عامل مهم و موثر در تصمیم گیری برای مهاجرت را به شرح زیر طبقه بندی کرد :

1. عوامل موجود در مبدأ
2. عوامل موجود در مقصد
3. موانع عمده مهاجرت (موانع مداخله گر)
4. عوامل و ویژگیهای فردی مهاجران

نظریه لی

عوامل موثر در تصمیم گیری برای مهاجرت

مبدأ

مقصد

موانع مداخله گر

ویژگیهای فردی

پیامدهای مهاجرت

• مناطق مهاجر فرست

کاهش جمعیت

کاهش میزان موالید

کاهش جمعیت فعال

به هم خوردن ساخت سنه و جنسی

افزایش نسبی دستمزدها

تشدید نسبی عقب ماندگی

تخلیه روستاها و تخریب آنها

افزایش میزان مرگ و میر عمومی

پیامدهای مهاجرت

مناطق مهاجر پذیر

افزایش جمعیت

افزایش میزان موالید

افزایش جمعیت فعال

به خوردن ساخت سنی و جنسی

کاهش نسبی دستمزدها

تسریع نسبی پیشرفت

انباشت جمعیت در شهرها و پیدایش حاشیه نشینی

کاهش میزان مرگ و میر عمومی

شاخص های مهاجرت

$$\text{میزان مهاجرت خالص} = \frac{\text{تعداد مهاجران به خارج} - \text{تعداد مهاجران به داخل}}{\text{جمعیت میانه سال}} \times 1000$$

شاخص های مهاجرت

$$\text{میزان مهاجرت به خارج} = \frac{\text{تعداد مهاجران به خارج}}{\text{جمعیت میانه سال}} \times 1000$$

شاخص های مهاجرت

$$\text{میزان مهاجرت به داخل} = \frac{\text{تعداد مهاجران به داخل}}{\text{جمعیت میانه سال}} \times 1000$$

فصل 12

■ افزایش جمعیت و چگونگی توزیع آن در سطح جهان

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با افزایش طبیعی جمعیت و نحوه محاسبه میزان رشد طبیعی آشنا شوند .
  2. با افزایش مطلق جمعیت و نحوه محاسبه میزان رشد مطلق آشنا شوند .
  3. نحوه و علل رشد جمعیت در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را بررسی کنند .

افزایش جمعیت و انواع آن

- افزایش طبیعی جمعیت (حرکات زمانی)
- در جمعیت‌های بسته ، رشد جمعیت تحت تاثیر دو عامل ولادت و مرگ و میر قرار دارد . در این حالت افزایش جمعیت حالت طبیعی خود را دارد .

میزان افزایش سالانه طبیعی جمعیت

$$\text{میزان افزایش سالانه طبیعی جمعیت} = \frac{\text{رقم خام افزایش طبیعی جمعیت در یک سال معین}}{\text{جمعیت در میان همان سال}} \times 100$$

افزایش مطلق جمعیت

- جمعیت‌های باز نه تنها تحت تاثیر حرکات زمانی جمعیت قرار دارند بلکه از حرکات مکانی نیز تاثیر می‌پذیرند .
لذا برای محاسبه این تغییرات لازم است که چهار عامل موثر در این امر را دخالت دهیم .

افزایش مطلق جمعیت

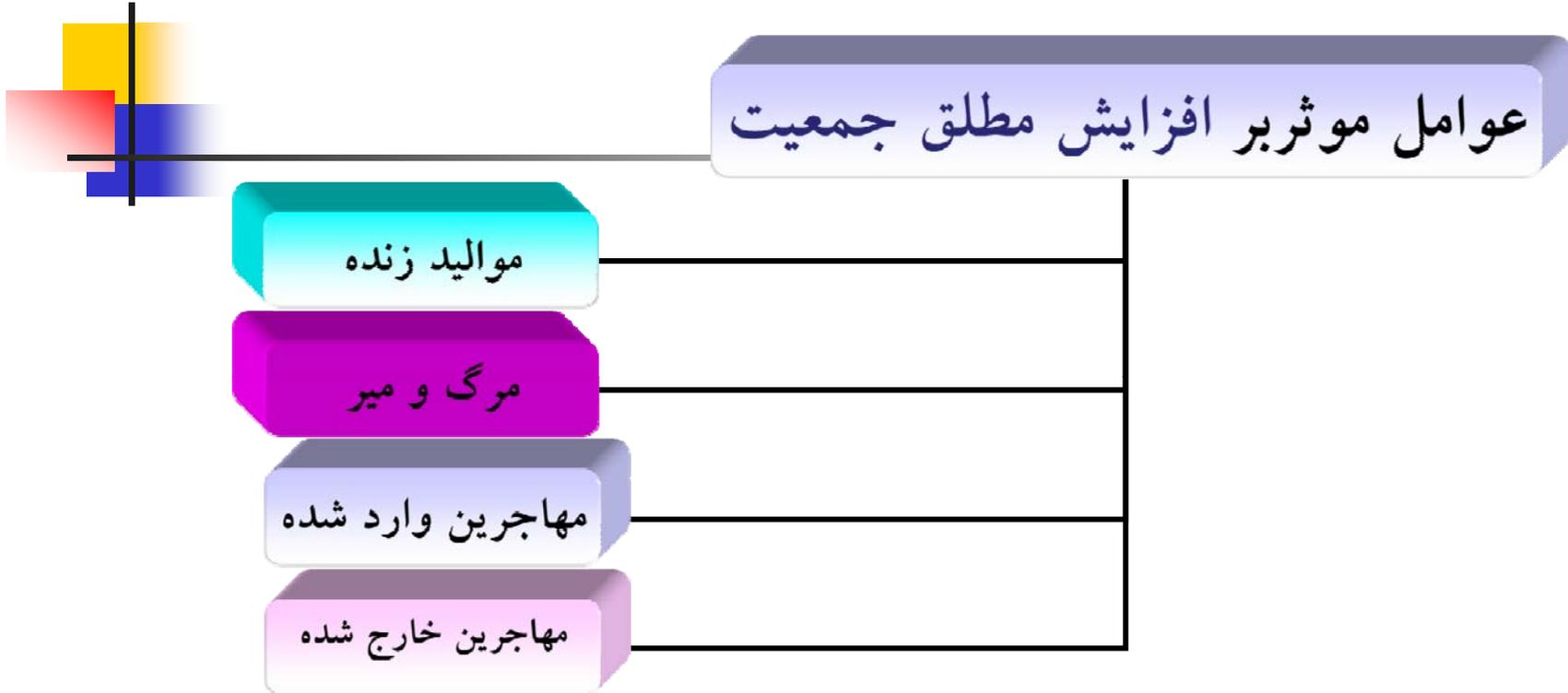
■ ارقام سالیانه هر یک را به دست آوریم و در رابطه زیر جاگذاری کنیم:

= رقم خام افزایش مطلق جمعیت

(مهاجرین خارج شده - مهاجرین وارد شده)

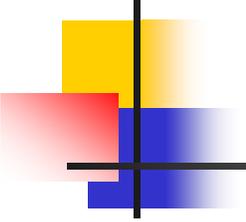
+

(مرگ و میر - تعداد موالید زنده)

میزان افزایش سالانه مطلق جمعیت

$$\text{میزان افزایش (رشد) سالانه مطلق جمعیت} = \frac{\text{رقم خام افزایش مطلق جمعیت در یک سال معین}}{\text{جمعیت میانهمان سال}} \times 100$$

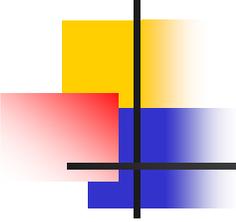
بررسی نحوه و علل رشد جمعیت در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه

■ اگر بتوان عصر جدید را به دو دوره معین تقسیم
کرد دوره اول از آن مناطق اروپایی نشین خواهد
بود

■ دوره اول با تجدید حیات فرهنگی غرب آغاز می شود و تا پایان جنگ جهانی دوم تداوم پیدا می کند. در این دوره جهان شاهد اولین انفجار جمعیت است که کانون اصلی آن اروپاست .

بررسی نحوه و علل رشد جمعیت در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه

- انفجار دوم جمعیت پس از جنگ جهانی دوم ،
استقلال مستعمرات و تشکیل حکومت‌های ملی ،
برپایی سازمان‌های بین‌المللی به خصوص سازمان
ملل متحد و سازمان جهانی بهداشت واقع می
شود.

■ انفجار دوم جمعیت پس از تحولات شگرف در
ارتباطات و حمل و نقل واقع می شود . این بار
کانون انفجار اروپا نیست بلکه به جهان سوم منتقل
شده است .

فصل 13

■ نظریه های جمعیت شناسی

اهداف درس

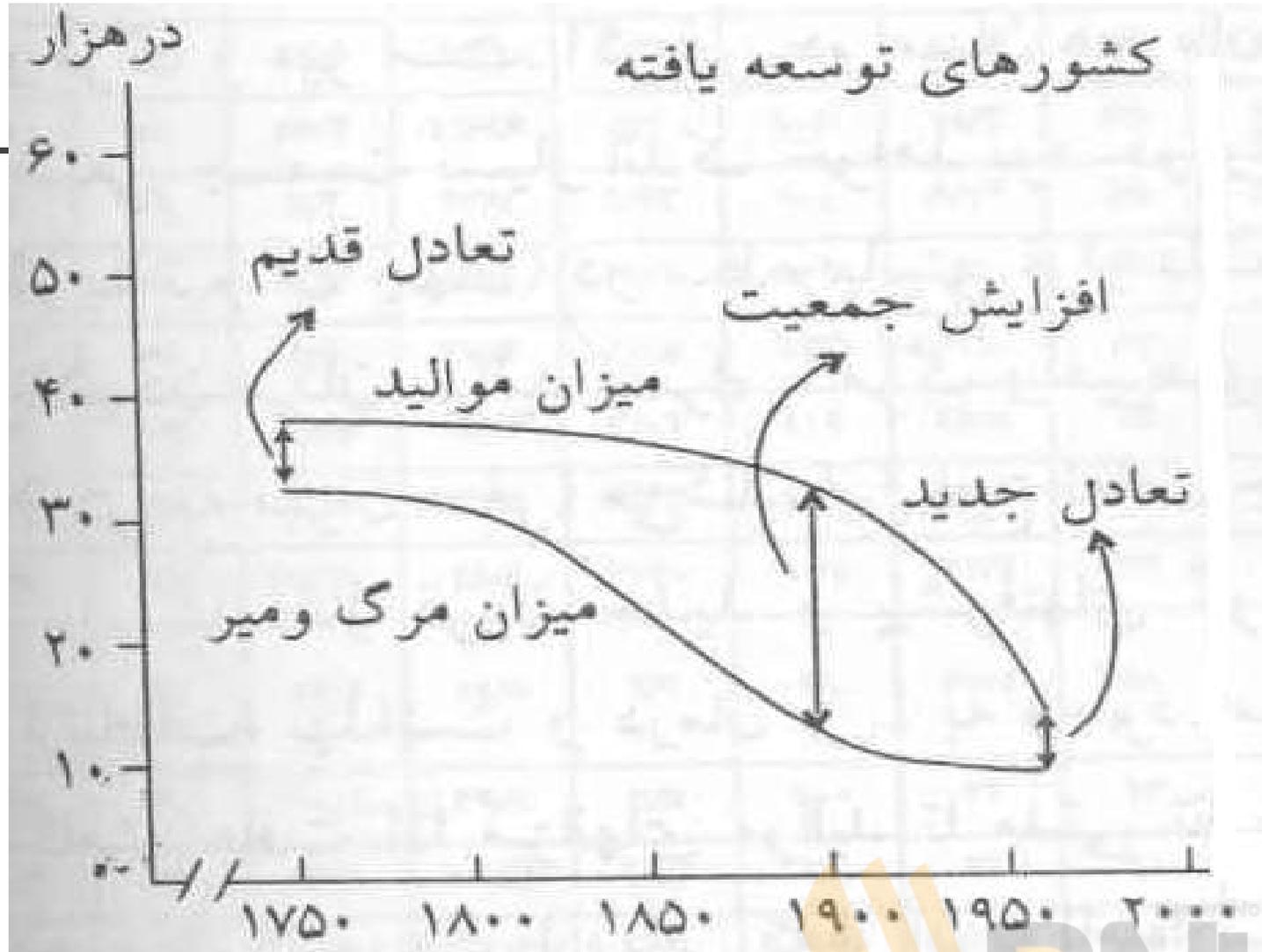
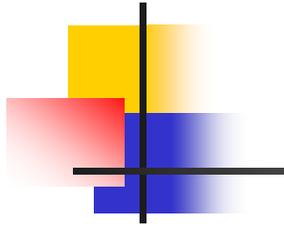
- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. با نظریه انتقال جمعیت آشنا شوند .
  2. رویکردهای جمعیتی را نام ببرند .
  3. با نظریات طرفدارن ثبات جمعیت آشنا شوند .
  4. نظریات طرفداران ومخالفان افزایش جمعیت را توضیح دهند .
  5. با نظریات طرفدارن حد متناسب جمعیت آشنا شوند .

نظریه انتقال جمعیتی

■ اگر در قرون قدیم ، رشد جمعیت کشورها در سطح پایینی قرار داشت علت آن پایین بودن میزان موالید نبود.

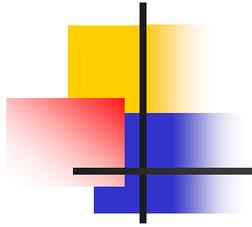
ادامهٔ بحث

- در قرون قدیم بالا بودن میزان موالید همراه با مرگ و میرهای فراوان موجب تعادل جمعیت و کاهش رشد (حتی به میزان صفر) می شد ، این نوع تعادل جمعیت را «تعادل قدیم» می نامند .

ادامه بحث

- با آغاز قرون جدید و پیشرفتهای گوناگونی که در عرصه های صنعت ، تکنولوژی ، ارتباطات ، بهداشت و درمان و ... به وجود آمد ابتدا میزانهای مرگ و میر کشورهای اروپایی کاهش یافت .

با کاهش میزان مرگ و میر ، میزانهای موالید تا مدتی تقریبا در همان حد بالای خود باقی ماند .

ادامهٔ بحث

- افزایش جمعیت کشورهای اروپایی که از آن به نام «اولین انفجار جمعیت» یاد شد نتیجه این وضعیت بود .

ادامهٔ بحث

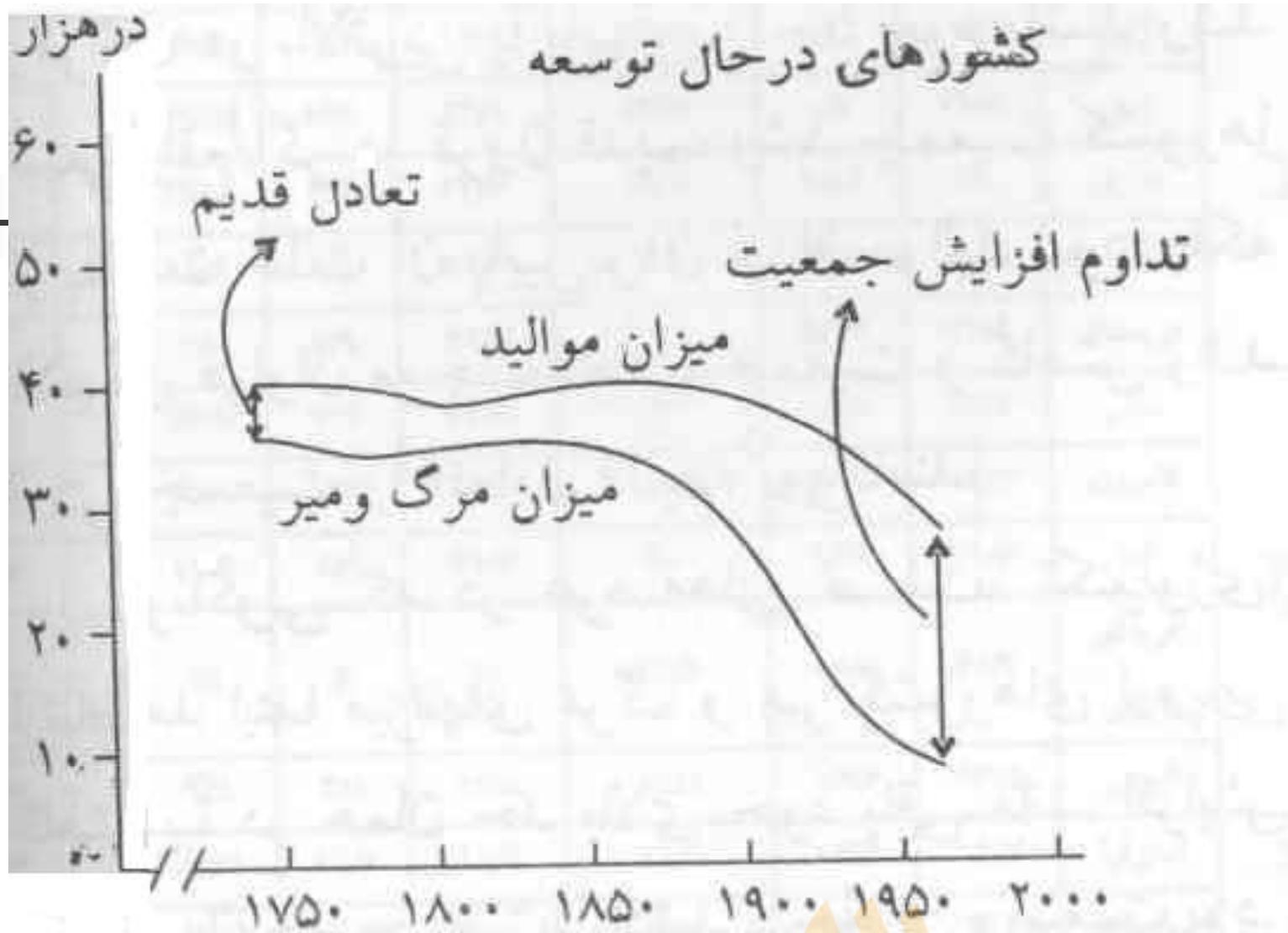
■ با آغاز قرن بیستم میزانهای موالید کشورهای توسعه یافته شروع به کاهش کرد به گونه ای که در سالهای پایانی قرن بیستم اندکی بالاتر از میزان مرگ ومیر قرار گرفت .

ادامهٔ بحث

- بدینسان دوباره میزان رشد جمعیت کاهش یافت و « تعادل جدید» جمعیت به وجود آمد .

ادامه بحث

■ برخی از جمعیت شناسان با ایجاد رابطه میان دو تعادل جمعیتی قدیم و جدید سعی کرده اند نحوه تحول یا انتقال جمعیت کشورهای مختلف را تبیین کنند .

ادامهٔ بحث

- تغییرات در طول زمان از تعادل قدیم به تعادل جدید تبیین شده است . این تلاشها منجر به ارائه «نظریه های انتقال جمعیتی» شده است که در واقع مبتنی بر تجربه کشورهای توسعه یافته است .

رویکردهای جمعیتی

- به طور کلی صاحب نظرانی را که طی قرن‌ها درباره جمعیت و تاثیر آن در اوضاع اقتصادی [و اجتماعی] بحث نموده اند می توان به چهار دسته تقسیم کرد :
- 1 . طرفداران افزایش جمعیت
- 2 . مخالفین افزایش جمعیت
- 3 . طرفداران ثبات جمعیت
- 4 . طرفداران حد متناسب جمعیت

طرفداران افزایش جمعیت

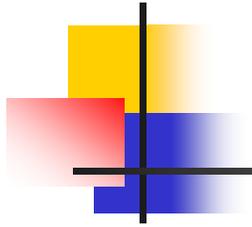
- طرفداران افزایش جمعیت را می توان به چند دسته تقسیم کرد : دسته اول پیروان و مبلغان مذاهب مختلف هستند که بنا به تعالیم مذهبی ، ازدواج ، تشکیل خانواده و تولید مثل را مقدس می شمارند .

ادامهٔ بحث

- دسته دوم فرمانروایان و قدرت طلبانی بودند که برای تحقق اهداف توسعه طلبانه خود به سرباز و نیروی نظامی نیاز داشتند .

ادامهٔ بحث

- دسته سوم اقتصاددانانی هستند که افزایش و تراکم جمعیت را علت اساسی تکامل تکنیکهای تولیدی و در نتیجه رشد و پیشرفت اقتصادی می دانند .
«کورادو جینی» یکی از این افراد است .

طرفداران افزایش جمعیت

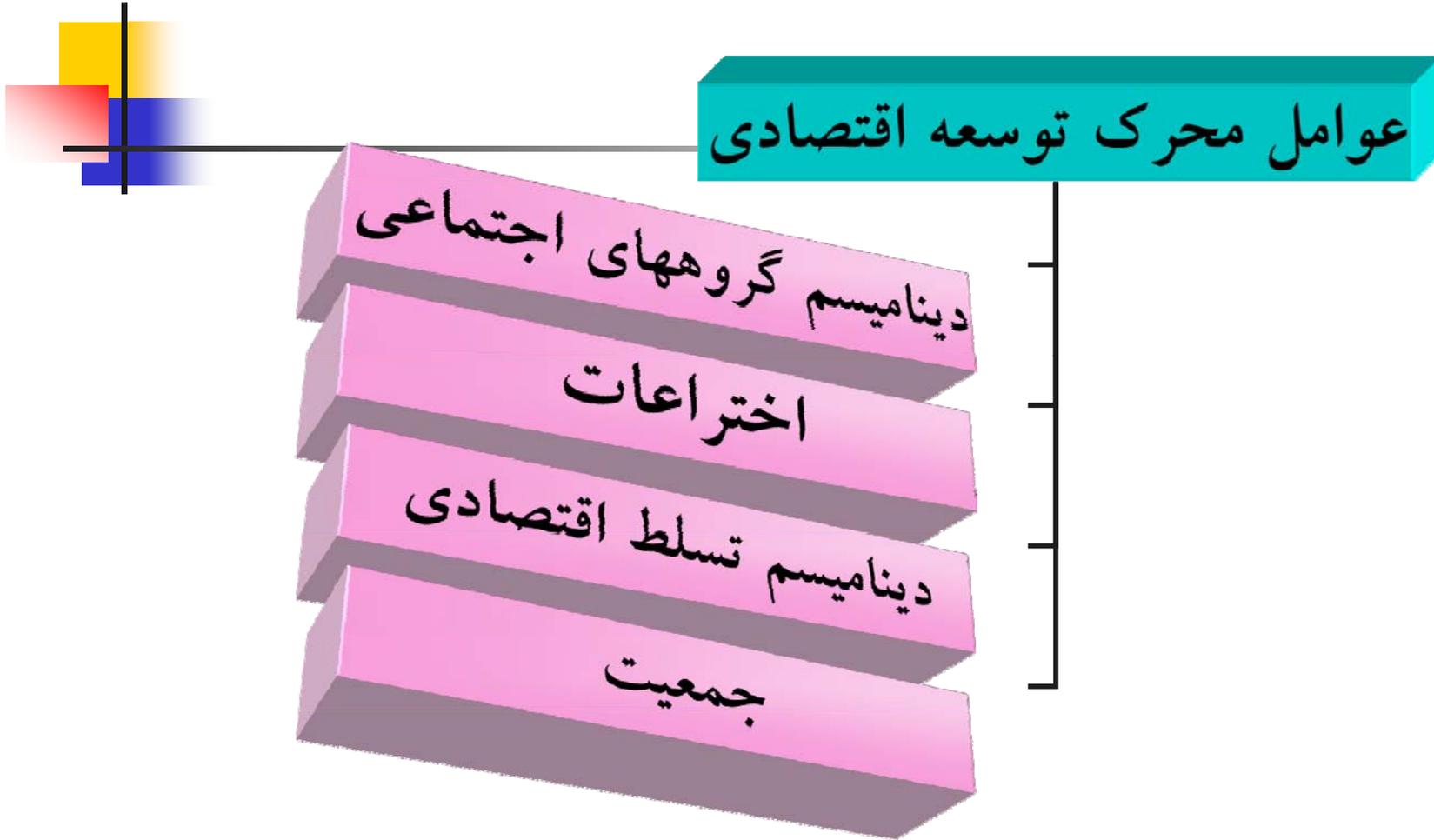
- اقتصاددانان
- فرمانروایان
- مبلغان مذاهب

ادامهٔ بحث

- «فرانسوا پرو» اقتصاددان معاصر فرانسوی از عوامل محرک توسعه اقتصادی سخن می گوید.

فرانسوا پرو

- از چهار عامل ، یعنی قوه محرک جمعیت ،
دینامیسم استفاده از اختراعات و روشهای تازه ،
دینامیسم تسلط اقتصادی و دینامیسم گروههای
اجتماعی نام می برد .

فرانسوا پرو

■ اما به نظر او همواره فشار جمعیت محرک اصلی کار و تولید به شمار می رود .

ادامهٔ بحث

- مارکیست‌ها نیز جزء مدافعان افزایش جمعیت به شمار می‌آیند.

مخالفان افزایش جمعیت

■ دوران قبل از رنسانس ، دوران طرفداری از افزایش جمعیت بود . نام «رابرت مالتوس» کشیش و اقتصاددان انگلیسی بیش از سایرین در مخالفت با افزایش جمعیت ، درخشش دارد .

ادامه بحث

■ پس از مالتوس ، طرفداران او راهش را ادامه دادند. آنها که «نو مالتوسی ها» نام گرفتند ، تقریباً از دهه سوم قرن نوزدهم به بعد با الهام از نظریات او به حمایت از کنترل جمعیت و جلوگیری از افزایش آن برخاستند .

ادامهٔ بحث

- از جمله سرشناس ترین مخالفین افزایش جمعیت در قرن نوزدهم «جان استوارت میل» اقتصاددان و فیلسوف سیاسی بود .

طرفداران ثبات جمعیت

■ وجه تسمیه این گروه آن است که اینها نه با افزایش جمعیت موافقند و نه با کاهش آن ، و نه حد متناسبی را آرزو می کنند . لذا می توان آنها را طرفداران جمعیت متوقف نامید .

طرفداران حد متناسب جمعیت

- جمعیت متناسب ، جمعیتی است که به بهترین وجه رسیدن به هدف یا هدفهای خاصی را ممکن می سازد . «آلفرد سووی» واضع نظریه جمعیت متناسب است.

فصل 14

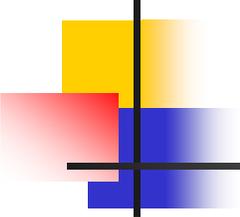
■ سیاست‌های جمعیتی

اهداف درس

- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. سیاست جمعیتی و انواع آن را تعریف کنند .
  2. با نهضت نوماتوسی و پیشروان آن آشنا شوند .
  3. با سیاست تنظیم خانواده در ایران آشنا شوند .
  4. در مورد سیاست بهبود نسل توضیح دهند .

سیاست جمعیت

- سیاست جمعیتی عبارت است از مجموعه اصول و تدابیری که چگونگی و حدود فعالیت دولت را در امور جمعیتی و یا اموری که نتایج جمعیتی دارند تعیین می کند .

سیاستهای جمعیتی

صریح یا ضمنی

مستقیم و غیر مستقیم

سیاست‌های جمعیتی

- 1- مستقیم. سیاست‌های مستقیم ، متغیرهای جمعیتی را به طور مستقیم تحت تاثیر قرار می دهند . برای مثال تشویق مهاجرت به داخل ، مستقیماً می تواند میزان رشد را افزایش دهد.

ادامهٔ بحث

- غیر مستقیم . اجباری کردن آموزش متوسطه یک اثر غیر مستقیم بر باروری دارد . زیرا افزایش سطح تحصیلات منجر به کاهش باروری می شود .

ادامه بحث

- 2- صریح یا ضمنی . سیاستهای صریح با نیت اظهارشده دولت جهت تاثیر بر وقایع جمعیتی همراه است .

ادامه بحث

■ مثلاً بعد از جنگ جهانی دوم ، استرالیا برای افزایش جمعیت خود ، دارای یک سیاست صریح مهاجرپذیری بود .

نهضت نو مالتوسیان

- «فرانسیس پلاس» شاگرد مالتوس بود؛ نظرات او که محور اصلی عقاید نومالتوسیهای معاصر را تشکیل می دهد به نهضت کنترل موالید مبانی اجتماعی و اخلاقی بخشید .

- تفاوت اصلی میان مفهوم مالتوسی کنترل موالید و تنظیم آن است که کنترل موالید صرفاً در جهت محدود کردن باروری قرار دارد ، حال آنکه سیاست تنظیم خانواده علاوه بر آن می تواند در جهت افزایش تعداد موالید نیز به اجرا درآید .

سیاست تنظیم خانواده در ایران

- برنامه های جمعیت و تنظیم خانواده از سال 1346 به منظور دستیابی به هدف کاهش نرخ رشد جمعیت ، در کشور به اجرا درآمد .

- پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال 1357 ، به علت جنگ تحمیلی 8 ساله و ضروریات ناشی از آن و برداشت خاص از اعتقادات مذهبی در تمام طول سالهای 67-1358 اجرای سیاست تعدیل موالید متوقف شد .

سیاست تنظیم خانواده در ایران

- در حال حاضر ... {براساس مصوبه 04/06/69 هیئت وزیران} کمیونی به منظور پیگیری ، نظارت و ایجاد هماهنگی در اجرای سیاستهای کنترل نرخ رشد جمعیت تصویب شده است .

سیاست بهبود نسل

- این علم که توسط « فرانسیس گالتون » پایه گذاری شده است به نقش توارث توجه بیشتری دارد . علم به بهبود نسل ، به روشها و اصولی اطلاق می شود که هدف آن بهبود و اصلاح کیفی جمعیت‌های انسانی است .

فصل 15

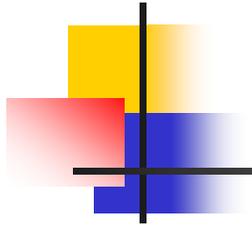
■ اهمیت و کاربرد جمعیت‌شناسی
در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و اقتصادی

اهداف درس

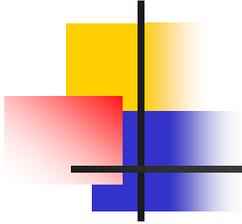
- از دانشجویان انتظار می رود پس از پایان این برنامه :
  1. جایگاه برنامه ریزی در اقتصادهای سرمایه داری ، سوسیالیستی و مختلط را بدانند .
  2. با مفهوم برنامه ریزی اجتماعی آشنا شوند .
  3. مهمترین عوامل جمعیتی مورد توجه در برنامه ریزیها را توضیح دهند .
  4. شاخص های اثرگذار در برنامه ریزی آموزشی را نام ببرند .

جایگاه برنامه ریزی در نظامهای اقتصادی گوناگون

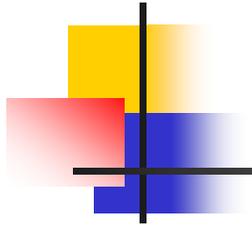
- « مایکل تودارو » در یکی از آثار خود ، نقش و جایگاه برنامه ریزی در سه نوع نظامهای اقتصادی یعنی
  1. اقتصاد سرمایه داری
  2. اقتصاد سوسیالیستی
  3. اقتصاد مختلط را بررسی می کند .

■ « تودارو » به این نتیجه می رسد که در اقتصاد سرمایه داری آنچه بیشتر مورد توجه برنامه ریزان است تشویق و هدایت غیرمستقیم فعالیتهای اقتصادی می باشد.

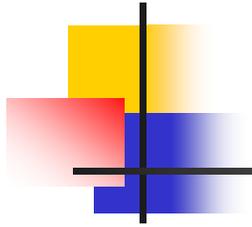

- به اعتقاد « تودارو » در اقتصاد سوسیالیستی سعی می شود که برنامه از طریق کنترل مستقیم فعالیتها ، عملا در تمام واحدهای تولیدی اقتصاد ملی به اجرا گذارده شود .

■ در اقتصاد مختلط نیز ویژگی اصلی برنامه ریزی ،
سازش بین تشویق سرمایه داری و کنترل سوسیالیستی
است .

■ برنامه ریزی اجتماعی را می توان فرایند هدایت منظم ، کارآمد و عقلایی نیروها وامکاناتی تلقی کرد که با یک زمان بندی معین وبا هدف حل مشکلات اجتماعی وارائه خدمات اجتماعی بهتر به منظور بهبود وضع وارتقای سطح زندگی و رفاه در یک جامعه معین به کار گرفته می شوند .

■ یکی از مهمترین پیش شرطهای موفقیت هر برنامه ریزی، بررسی و شناخت همه جانبه و دقیق جامعه و منابع بالقوه موجود در آن است .

کم کاری و بیکاری پنهان
وبهره وری پایین

تولید اندک ، دستمزد و درآمد
کمتر و تورم اقتصادی

نیروی انسانی به ظاهر متخصص
و در عمل غیر کارآمد

رشد انحرافات اداری و اجتماعی

گسترش کمی آموزشها و عدم
توجه به محتوا و کیفیت آموزش

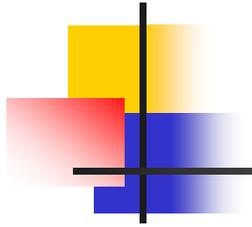
فقر و محرومیت و سقوط جامعه

باروری زیاد و رشد
روز افزون جمعیت

سوء تغذیه ، بیماری ، مرگ و میر
زده یاد کودکان ، امید زندگی کمتر

مهمترین عوامل جمعیتی مورد توجه در برنامه ریزیها

- برای برنامه ریزیهای اجتماعی و اقتصادی شناخت تعداد، نحوه توزیع، ساخت و حرکات جمعیت از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

شاخص های اثرگذار در برنامه ریزی آموزشی

ساخت سنی

تراکم جمعیت